VJETA V. — KALLNDUER-FRUER 1924. — Nr. 1-2.

Hylli i Dritës

Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.
(-II ad Cor. III, 17-).

1. Per nji fjalë të pavend të Z. Mehdi Frasherit — Fq. 1
2. Fjalët stereotipe t' Inteligencës e edukata e popullit — 17
3. Nata e Buzmit — 26
4. Kangë Kreshnikësh — Gjeto Basho Muji — 33
5. Trashigime Trako-ilirjane — 54
6. Kanûni i Lekë Dukagjinit — 60
7. Lajme — 63
8. Bibljografi — 68

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

SHKODER
Shtypshkroja Franciskane
1924

P. T.

Pajtimtarve.

Ndolli si ndolli e, masi patem rrezik me na metë rrugës per kater muej e mâ do materjal Shtypshkroje, nuk patem si e botojmë të Perkohëshmen me kohë. Nr. 1-2 qi po u paraqesim lexuesave âsht blêni i parë i ksajë vjetë e kà 72 faqe. Çka të na rrije pa plotsue në kta Numrat e parë, kemi me pasë kujdes me e çue në vênd nder tjerë, të mârrmen e Perkohshmja botimin e rregullt të vetin. Per së shpejti do të kryejmë edhe Nr. 3-4. U lutena P. T. pajtimtarve mos me u kursye, me na çue sa mâ parë pajtimin e me pasë mirsìn edhe me na sjellë pajtimtarë të ri. — Simotrave t'ona, fletoreve të ndryshme qi botohen në Shqypní, u lutena të na e bâjnë aq nderë, sa me lajmue fillesen e botimit të Hyllit të Dritës per vjeten 1924.

Drejtimi.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

IV-A-23

P. G. Fishta

V= 34642

Ser. O

Hylli i Dritës

Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.
(-II ad Cor. III, 17-).

BIBLIOTEKA SHKODER

PSH 34642

Biblioteka Shkoder Françiskane

BIBLIOTEKA ... SH. ... NR. INV. 6311

Vieta V-1924

Nr. 1-12

BIBLIOTEKA PUBLIKE "KARIN BARLETI" SHKODER (2018)

SHKODER
Shtypshkroja Françiskane
1924.

Me lêjen e të Parve.

1923 – 10
7
5
38
21
15
18
12 3
1921/22 – 14

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Landa e vjetës V.

	Faqe.		Faqe.
Per nji fjalë të pavênd të Z. Mehdi Frasherit	1	Lord Byros në Misolung (1824-1924)	115
Fjalët stereotipe t' Inteligencës e edukata e popullit	17	Çashtja e kryegjytetit e Kleri Katolik	145
Nâta e Buzmit	26	Reforma arsimore në Shqypni	153-227-324
Gjeto Basho Muji (Vjershë)	33	Prej lulishtet të Franciskajve në Shkoder	175
Trashigime Thrako-ilirjane	54-121-356-500	Muji tu Mreti (vjerrshë)	182
Kanuni i Lekë Dukagjinit	60-127-361-488	Trazimet e Qershorit 1924	186
Delikti i Mamurrasit e gjêja e lingatueme e Shtetit Shqyptâr	73	Na protestojmë	217
Si mund mkâmet nji popull?	80	Rreth nji çashtjet kryesore per Shqypni	248
Memoire historique	86-169-244-334-406-431	Martesa e Halilit (vjerrshë)	257
„The Peaks of Shala“	94	Rivista e Shtypit	282
		Nji jetë e rë	313
		Gjergj Elez Alija	340
		Shqipëria, Turkija dhe shtete të tjera	348
		Kleri katolik i Shqypnis	

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Faqe

e Bashkimi i komit 377
Të pertrîmt e Patriarkatit serb në Pejë 395
Muji e Behuri (vjerrshë) 414
Gjurmime mî vepren e D. Gj. Buzukut 433
„Hylli i Dritës“ e shkollat 441
Per shvillim të çashtjes agrare në Shqypnì 451
Rreth Gramatologjîs shqype 467
„Aga Ymeri“ „Konstantini“? (vjerrsha) 474

Bibljografi.

1. Trì pyetje nga jeta e Skender Beut 69
2. Dajti 72
3. Algjeber 72
4. Deux dokuments sur le crime de Janina 72
5. Liber leximi 72
6. Bleta Shqypëtare 72-140
7. Dokumenta historike 72
8. Krymi i mndashit 72
9. Libri i vitit 1924 72
10. Bota 72
11. Ku vemi? 72
12. Canti tradizionali ed altri delle Colonie Albanesi di Sicilia 142
13. Shjor Puci 144
14. Pelasgë! Qytetnim!! Vllazniël!! 144

Faqe.

15. Tirana kryeqytet 144
16. Kunora e deshmorit 144
17. Pêmët 144
18 Gomari i Babatasit 144-311
19. Rruga e Shelbimit 144
20. Fabiola 144-376
21. Mrizi i Zânave 215
22. Gjeth e lule 215
23. Shpresa 216
24. Mbi hetime fillimtare 216
25. Bashkimi 216
26. Kushtrimi i Skanderbeut 216
27. Voet 216
28. Komedjanta 216
29. Gjergj Kastrioti 312
30. Belgrader Zeitung 440
31. Statuti Bektashjan 440
32. Nos Martyrs 504
33. Shekulli 504
34. Martesa neper shekuj 504
35. Lirija 504
36. Je sais tout 558
37. Njoftime historike mbî Shqypnì 559
38. Laboremus 560
39. Kalendari 1925 560

Lajme rreth kulturës botës.

Mî vjetjen e pergjithtë: 63-132-367-436.
Afganistan 310-374
Angore 310

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI“ SHKODËR (2018)

	Faqe		Faqe
Armenì	373	Japan	214
Austrì	137-212-303-370-437-439	Jugoslavì	307-371-439
Amerikë	309-438	Kanadà	308
Bavjerë	135	Kinë	308-373
Belgj	138-437	Kostarika	140
Brazil	310-374	Marok	139-308
Bulgarì	372-437	Meksik	139
Çekoslovakì	437	Olandë	302
Formosë	374	Palestinë	307
Francë	67-135-211-304-436	Polonì	437
Georgie	373	Rumenì	136-306-437
Germanì	66-134-210-364-436	Rusì	138-210-302
Greqì	68-137	Serbì	437
Higiar	374	Sudan	308
Indje	138	Turkì	307-440
Ingilterrë	65-134-302-438	Ungarì	437
Italì	136-213-305-370-437-439	Wolhinie	372

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Drejtimi ka me ndjekë mas ligje gjith njata, qi tuj marrë ndonji sênd prej blêjve të së Perkohëshmes s' onë, mos të vên emnin „Hylli i Dritës“ si edhe emnin e auktorit, po kje qi âsht i përmêndun në fund a në krye t' artikujve.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

me çue në vend

Per nji fjalë të pavend të Z. Mehdi Frasherit.

„Sofistë“ motit u quejshin do filozofë, qi të verteten e mbajshin per relative e thojshin, se objektiviteti i sajë duhej lypë nder fjalë e jo në natyrë të punës. Sot per „sofistë“ kuptohen njatà nierz, qi me dredhì fjalësh apin me kuptue nji send per nji tjeter.

Sofismet vertetohen sidomos ndermjet nierzve të mentalitetit të ndryshem. Tue kênë se kta fjalve nuk u apin gjithmonë nji kuptim të njinjishem e si ky âsht i caktuem në fjaluer të tyne të perbashkët, kështû ndollë, qi, dèr sa njêni flet per xhixhilloja, tjetri merr vesht fënerë e kandila. E kjo âsht arsyja mâ e parë, neper të cillen, per nji kohë teper të gjatë, u duel funkcjonarve e mehmurve të Turkìs m' e terhjekë Europen per hundësh me sofisme e dredhì fjalësh.

Shî per ket arsye — e mâ teper pse me ligjë e doke të Turkìs s' hershme, kemi trashigue edhè nji shumicë të mehmurve të sajë — edhè nierzt e Shtetit shqyptar ja u kan marrë doren fort mirë sofismeve e dredhìve nder fjalë, sa mos me ja pasë lakmì as vetë mehmurve të hershem azjatik të Turkìs. Mbasì këtû popùlli ndollë mentalitetit të ndryshem e prandej fjalve nuk u epet gjithmonë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BARLETI" SHKODËR (2018)

nji kuptim i njinishem e si ky âsht i caktuem në fjaluer të perbashktë, me kater pêsë fjalë, të petullueme mbas asajë mjeshtris byzantino-azjatike, t' a bâjnë kalldram per midis të shkulmit të Drinit. Kshtû, fjala vjen, tue kenë se fjala nacjonalizm ktû nuk do me thânë gjithmonë dashtnì ndaj komin por edhè ksenofobì — mnì ndaj të huejt — nierzt e Shtetit t' onë, mehmurtë e Shqypnis, munden me quejt trathtàr mâ të mirin atdhetàr, per arsye qi ky, ndoshta, thotë, se Shqypnija nuk do të rrijë tuj qitë shtjelma gjithmonë, si pelë e keqe, m' fqì të vet, mbasì edhè shtjelmat e sajë po rrahin gjithmonë n' ajr — m' të thatë. Mâ teper, quejn fanatik nji ç' do Shqyptar të lirë, qi të ket guzimin me thânë para sish, se, der sa nder nè mos të caktohen me ligjë tagret familjare, mos të rregullohet çashtja agrare, e tjera fjalë kso dore, âsht kot me ja njitë êmnin Shtetit t' onë konstitucjonal, demokrat, republikan etr. pse per kta nierz të Shtetit shqyptar fjala fanatizm nuk shenjon vetem nji zèll të tepruem e të pa arsyeshem sidomos nder çashtje fetare, por mund të shenjojë edhè nji aktivitet të gjallë per zhdrivillim të njanes a të tjetres kulturë. E pse per ta Shtet afetar nuk do me thânë, se Shteti nuk dishmon nji fè zyrtare e se prandej, posë se per arsye qetsijet publike, nuk merret me çashtje fetare, por do me thânë, se nierzt e Shtetit mund të jenë gjinde e patenzonë, kshtû në Shtet t'onin afetar ligja elektorale mund të bâhet në proporcjon të besimit edhè nji ç'do Ministër i pa fè i Arsimit mund të mbyllë shkollat fetare private sidomos kahë malcit e Shqypnis verjake. Se mâ me nji crime po-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR (2018)

litique, crime comun, liberal, mocjon, interpelacjon, therorizma, logjiku, raison d'Etat etr. janë të zott me t'a dredhë nji idare masllahat, qi, per në kjosh i pa faj, me të çue m' konop a se me të kalbë në burg, e per në kjosh gjakës, mbas dye javësh burg, me të lanë lirë, medjè edhè me të bâ Deputat, Minister, Drejtuer e s'dië shka tjeter. E të tana kto, pse fjala Shqypnì per ta nuk do me thânë gjithmonë Albanie, ashtû si e vên fjalori i perbashktë, e as Atdhè nuk do me thânë Patrie.

* * *

Se kjo gjêje e lingatueme shpirtit të konstatohet më nierz të Shtetit t'onë, per me thânë të verteten, nuk na çuditë kurrfaret: duket se puna ndjekë at rrjedhën e vet të natyrshme; vetëm na vjen keq, qi as z. Mehdì Frasheri nuk kà mûjtë enè me u skapullue kryekput prej atij rredit të sofistikeris. E njimend, ky zotnì, sa mâ të kjarta e të rrumullakta i kà fjalët nder sende, të cillave personalisht do t'u a bajë pergjegjsìn, aq mâ t'errta e të perdredhuna na duket nè se i kà kto fjalë nder çashtje të politikës s'onë të pergjithtë e nder disà teorì të Filozofis shoqnore. E pse para nji shumice të madhe të popullit t'onë z. Mehdiu kà edhè pregjudicjalen e dijenis e të kulturës, kshtû sofismet e ktija prej shum kûjë po mêsten per aksjome të patundshme politiket e Filozofijet, edhè kto mandej po i kaçarrelojnë mâ tepër trût e lingatueme të semianalfabetvet t'onë. Medjè kishim me thânë, se puna e ksajë pregjudicjales i kà shkue nè vesh edhè zotnis s'tij, pse

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

kajherë po i rrshitka penda pak si teper lehtas edhè po shkrueka sende, qi nè na duket se nuk perkojnë gjithmonë jo veç me entitet të punve, por as më ato rregullat e urtis e të pershtatsis. Kshtû, bje fjala, në nji artikull të gjatë mbi çashtje të kryegjytetit, qi tash s'vonit kà botue nder do numra të fletores „Dajti", per me diftue se vetëm Tirana do zgiedhë per kryegjytet, thotë tekstualisht kto fjalë: „Ana e veriut edhè juges të Shqipnis ka qenë e rahun qysh heret prej propagandave të huja; prej influencave të ndryshme. Shqypënia e mesme s'kà pasë kurr të tilla sende. Moralisht âsht vendi ma i shëndoshi i Shqipëniës. Tirana formon qendren natural të këti vendi... qendra e nacjonalizmes edhè e patriotizmës shqipëtare". („Dajti", v. I., n. 24)

Me gjith çmim e nderim të posaçem qi na kemi ndaj z. Mehdi Frasherin, pregjudicjalen e tij në kulturë e dijeni, nuk mund e pranojmë pa rezervë, e prandej as pohimet e mohimet e tija nuk mund i bâjmë të tonat, per pa i peshue nji herë mâ para m'kandar t'arsyes; pse e vertetë qi zotnis s'tij nuk mund t'i mohohet nji talent e nji zotsi, gendatake mirë e theksueme, veç shka se në na duket, qi ky talent e kjo zotsi nuk kan kënë të zhdrivillueme në nji atmosferë të perkueshme me natyrë të permbrendshme të dijenis e të kulturës, e se prandej ky talent e kjo zotsi intelektuale e tija janë dyë fuqi të shterrta: janë si njato bimë tropikale e ezotike, qi jashta zonet e klimet të vet qesin, po, gjeth e lule, por nuk pjekin frytë. E kujmend. Të marrim e të skjyrtojmë nji të dhëndosh shkrimi a ligjiratë të z. Mehdi Frasherit. Në herë të parë, prej nomenklaturet e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

terminologijet qi na shofim aty mbrendë e qi na kà rà me pà kushdi sa herë, në ndonji veper dietarësh a se edhè në ndonji enciklopedi, e prej nji koloritit të gjallë — si ato njyret e qilimave orjental — qi aty ktû i lshon ligjirimit të vet, na duket se kemi para sysh nji veper peshet jo krejt të zakonshme. Por t'a skjyrtojmë pak mâ per s'afermit e mâ kthelltë ket pjellë të mendjes s'tij, shofim me nji herë, se ajo nuk kà nji individualitet m'vedi, e se idèt e tija nuk marrin nji trajtë, nji formë të caktueme e të prème, por janë si ato rêt në qiell, qi herë të bâhet se marrin trajten e nji drangonit, herë të nji kulsheders, tash të nji kalit, mâ vonë të nji malit etr. pse, avull si janë, nuk mund konkretohen në nji trajtë të caktueme. Në, mos tjeterkujë, na bâhet, se shkrimet e ligjiratat politike e shoqnore të-z. Mehdi Frasherit kan nji giasim me arka nusesi'. Me pasë per të kqyrë per s'largut ndonjanen kso arkash të shkrueme, të duket se ato shkrola kan nji unitet m'vedi e se arkaxhija, kuer i kà laracitë, kà pasë nder mênd me shprehë kû nji zog, kû nji lule a ndonji silvi të blertë. Kqyrë per s'afermit, shef se ato shkrola nuk janë tjeter veç se shterklata brushet, të sterpikuna m'arkë me nji farë symetrijet, të thuesh, rituale, por pa kurrfarë ideje të caktueme. Per ket arsye na s' mund të pranojmë per të verteta as fjalët, qi ky zotni shkruen m'artikull sypri permendun mbi propaganda e influenca të hueja [illegible] Verit e Jugut të Shqypnis, per pa i shkoqitë mirë e mirë nji herë mâ para, e kshtû me pà palë a pertrimênd se asnjya morale, qi aj bjen per Tiranen kryegjitet, është [illegible] rëndsië të madhe për shtetin shqipëtar", si aj do me thânë n'at artikull.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

* * *

Thotë pra z. Mehdi Frasheri, se „ana e veriut edhè e juges së Shqipëniës ka qenë e rrahun qysh heret prej propagandave të huja; prej influencave të ndryshme", e se prandej Tirana do zgiedhë per kryegjytet, tue kênë se kjo „formon qendren natural" e Shqypnis s'mesme, e cilla „së kà pasë kurr të tilla sende" — propaganda të huja e influenca të ndryshme. Per ket arsye, mbas fjalve të ktij zotnije, Shkodra, po e zâmë, s'mund t'jèt kryegjytet i Shqypnis, tue kênë se âsht „qendra natural e Shqipëriës s'veriut", e cilla „Shqiperië e veriut" kà kênë e rrahun prej propagandave të huja e influencave të ndryshme.

Me kto fjalë z. Mehdi Frasheri u vên nji njollë të randë e të turpshme Shqypnis s'Verit e t' Jugut; pse, me mbajtë gjallë propagandat e influencat e huja në nji Shtet të pamvarshem e konstitucjonal, si âsht Shqypnija, âsht pernjimênd nji veper antikomtare e prandej e poshterme, e po t'ishin të verteta kto fjalë, na të Verit e t' Jugut të Shqypnis do t'ishim të gjith trathtarë. Tash, tue kênë se na, si thame sypri, pregjudicjalen e z. Mehdiut në dijeni e në kulturë s'e pranojmë pa rezervë, duhet qi ktû ta peshojmë me akull të mêndjes objektivitetin e ktyne fjalve të tija; pse mundet lehtas me kênë, qi zotnija e tij e lypë Tiranen per kryegjytet per ndonji arsye tjeter, e jo pse Shqypnija e mesme „moralisht âsht vetë mâ i shëndoshi i Shqiperiës".

Per me skjarue mâ s'miri ket çashtje, ktû nji herë mâ parë mâ dalë na duhet me konkretue n' subjekt padin e randë, qi z. Mehdi Frasheri po ja bân Shqypnis së

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

Verit, edhè me caktue elementat neper të cillat mund të mendojë ky, se mbahen gjallë nder kto dye pjesë të Shqypnis propagandat e influencat e huja.

Popullsija e Shqypnis s' Verit e t' Jugut perbâhet prej dye elementesh: muhamedan e kristjan. Kto dye elemente, sado qi nji gjakut e nji gjûhet, dér djè qi s'u bâ Shqypnija, s' kan mûjtë kurr me u kuptue ndermjet vedit e si kolektivitet me punue per nji qellim të perbashktë; pse, tuj ndollë besimit të ndryshem, ishin edhè mentalitetit të ndryshem. (Mentaliteti, si kemi pasë rasë me e konstatue edhè nji herë tjeter — „H. D." Nr. V. 1921 — buron prej dogmeve e parimeve morale të besimit.) Aq âsht e vertetë kjo fjalë, qi, para se t'u mkamte Shqypnija e mentaliteti i ndryshem i popullit të kishte nji pikë kontakti nder mjet vedit, nji muhamedanit shqyptar i âsht dukë mâ i veti nji muhamedan zezak prej Afriket se nji kristjan shqyptar; edhè kristjani mâ para âsht kuptue me nji kristjan tjeter vjenez a i moskovas se me nji muhamedan Tiranet a Shjakut. Prandej nuk mund të thohet kurrsesi, se muhamedant e kristjant e Shqypnis s' Jugut a të Verit kan mûjtë me bashkveprue si kolektivitet, qi propagandat e influencat e huja t'u mbashin gjallë e në veprim në Shqypni, por asht dashtë, qi njana a tjetra lagje t'a merrte mbi vedi këtë veprim.

E po cilli nder kto dyë elemente, Jugut e t' Verit të Shqypnis kà mûjtë me u marrë me propaganda të huja e influenca të ndryshme, muhamedant a kristjan? Per muhamedan s'mund të thohet kurrsesi, sipo fjalë. Tue kenë se nieri prej natyret të vet terhiqet mas lirijës e se kush s'kjàn

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

prej s'të mires por prej s'të keqes, arsyet ma të para qi e shtyjnë nji kolektivitet nierzish me ba propaganda e me lypë influencen e ndihmen e të hujve, janë sidomos kto: a) të pshtuemt e jetës fizike të nierit a se t'ekzistences komtare, b) zhdrivillimi ekonomik, c) mproja e besimit e e kulturës; pse kto janë çashtje pernjimênd gjallnore per nieri, të kuptuem si individuum e si kolektivitet. Tash, tue kênë se, si në pikpamje të rujtunit t' jetës si n'atê të zhdrivillimit ekonomik e të mprojës s'besimit e të kultures, muhamedant e Jugut e të Verit të Shqypnis kan pasë nji position privilegèe nen sundimin otoman, nuk kuptohet pse kta muhamedan do të kishin ba propaganda per influenca të hueja, mbasi kan mûjtë me e diejt, se nen sundim të ç'do tjetrit Shtet të huej gjêja e tyne jo veç se nuk do t'ishte permirsue në kurrgjasend, mu, në pikpamje të mentalitetit të tyne, do të kishtë shkue keq e si a ma zi. Prandej kso propagandash t'influencave të hueja, a se „të tilla sende" — si thotë z. Mehdi Frasheri — kan mûjtë me i bâ vetëm kristjant e Verit e t'Jugut të Shqypnis.

* * *

Tash, mbasi po e diejm se vetëm kristjant e Shqypnis s' Verit e t' Jugut kan mûjtë me bâ propaganda per influenca të hueja, do të skjyrtojmë se c'rod propagandet mund do t' jêt kjo propagandë e tyne? se dit kti u bjen në histori pergjegjsija e sajë. E pse duhet qi na t' jemë sa mâ objektivë nder shkrime t'ona, kshtû na ktû kemi me marrë para sysh kristjant katolikë t' Shqypnis, pse kta edhê hînë drejt per s'drejti në [illegible] programit të per-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

kohshmes s'onë.

Kuer sod 500 vjet — e mos të çuditen lexuest t'onë zëmerbardhë se po i çojmë në nji epohë kaq të largët, pse dër m'ket pikë mrrînë edhè z. Mehdi Frasheri n'artikull të vet mbi çashtje të kryegjytetit — Turku i Azis desht me pushtue Shqypnin, katolikët shqyptarë, qi gzojshin lirin e pamvarsin e vet politike, me armë në dorë u çuen e i duelen zot Atdheut, edhè per nji të katert të shekullit paralizuen mâ të rrebten fuqi ushtarake, qi njifte bota e asokohshme. Kshtû edhè kuer Venedikasit, posë tokve të pushtueme para ksajë kohë në Shqypni, deshten me pushtue tokë tjera, katolikët shqyptarë prap me armë në dorë e shtypne brynash lakmin imperjalistike të tyne. Prej historijet, prà, e diejm, se katolikët shqyptarë, sod 500 vjet ma para, me armë në dorë u kundershtuen propagandave e influencave të hueja në Shqypni.

Por ngjati sa ngjati lufta, edhè Turku i Azis hîni në Shqypni. Me hîë Turku në Shqypni desht me thanë per të kshtenë, me djerrë të gjitha tagret e veta civile e politike e me u ba kryekput rob — r a j ë; pse, me kënë i kshtênë, në sy të Turkut t' Azis ishte nji faj i randë, nji delikt. Prandej u rrmyen tokët e pasunit e tyne, u rrmuen kishat e tyne, u mbyten mizorisht Meshtarët e tyne, e dër sa gjykatoret turke pranojshin per të ligjshme kûn m' rrënë kundra sish, atyne u muhojshin të frejten me dishmue të verteten. Në gjith ket kob e mjerì të kshtênit, atëherë, kush kapercej detin, kush mbet malsin perpjetë, e tjerët, qi i zûni gazepi mrendë, a kjenë me a kjenë shterngue me ju shtrue sharteve të pushtuesit azjatik e m'e njipernjisue

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

vedin me tê, dèr sa me u quejt Turq. Vetem të kshtênët qi paten marrë malin e bjeshkët e thepisuna, atà s'ndrruen fè, as doke, as gjûhë, as êmen e, rresht per 500 vjet, me armë, në dorë, s' ja dàn të keqen Turkut t' Azis, tuj u prè me tê, kû hasshin e kû mûjshin. Veç shka se ishin tue e pà edhè vetë, se nji grusht trima shqyptarë, të pa organizuem, nuk mund do t'a qitshin me nji kolos, si ishte Turku i atëhershem, e se nuk do të shkote gjatë e kristjanizmi do të shuhej faret në Shqypnì, prandej kjenë ngushtue me lypë nihmen e Pushteteve t' Europës kristjane, per me i librue prej Turkut. Edhè Pushtetet e Europës — sado qi teper zhargas — kû neper traktate pagjet, kû neper veprime tjera diplomatike, mrrîjten me e permirsue gjêjen e të kshtenve në Shqypnì; pse, sidomos mbas gjysës s' XIX. qindvjetë, nuk u vràn mâ të kshtenët hiri e pa hiri, u ngrefen kisha, u çilen shkolla e mrrîjti puna dèr sa me u msue gjûha shqype nder shkolla të kshtenve, edhè kshtû u sugurue, dèr dikû, ekzistenca e kristjanizmit në Shqypnì. Por, sado qi na ishim nji besimit me mprojsat t'onë, me gjith kta s'mueren as doket e tyne es êmnin e komsìn e tyne — na katolikët kurr s'e kemi quejt vedin l a t î j, r r o m a k ë, n e m s e l ì a s'dië shka tjeter — veç metêm shka ishim: Shqyptarë. Vetëm njajo fije kulturë okcidentale, qi neper mprojë të Pushteteve të hueja europiane nisi me u njallë nder nè, duel nji natyret me atê të mprojsve t'onë e jo pse ishte kultura e tyne; por pse tue kenë qi kultura, si thamë sypri — âsht produkti i dogmeve e i parimeve morale besimtare e na ishim nji besimit me ta, kjo kulturë — sado qi embrionale — do të dilte okcidentale, mba-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

si Kisha Katolike, si gjanë e gjatë kemi diftue nder Nr. 4, 5, 6, v. 1923 të ksajë perkohshme, âsht ajo, qi kà ndertue e man m'kamë kulturen okcidentale. E verteta e ksajë fjale konstatohet jo vetëm nder katolikë të Shqypnis, por edhè nder Shqyptarë katolikë t'Italis e të Dalmacis — Per 500 vjet rresht Shqyptarët e Italis, sado qi në gji të nji komit të madh e rritit latin, posë gjûhet, dokesh e gojdhânash të veta komtare, kan rujtë edhè rritin besimtar të vetin — rritin greko-unit — Nuk asht e vertetë, pra, qi katolikët e Shqypnis, të marrun si kolektivitet, janë bâ vegel e propagandave e t'influencave të hueja; por e verteta âsht, se atà vetë, po, per me pshtue jeten, fèn e gjân, **neper inicjativë të veten** kan lypë mprojen e nihmen e Pushteteve të kshtena t' Europës, e sa me ndêjë nen Turk, do të kishin dashtë me u gjetë nen sundim të tyne. Por kta nuk do me thânë trathti. Shqyptari, perpara se me kênë Shqyptar, âsht nieri; prandej, mbasi „Shqyptar" s'ishte tuj metë nen Turk, aj kishte të drejtë me lypë e me u orvatë, qi Shqypnija të bitë në dorë të ndonji Pushtetit të kshtenë, nen të cillin mund do të rrnote mos tjeter, si nieri, shka nuk ishte tue i dalë nen Turk: ishte lufta, po, qi Shqyptari katolik po bâte per ekzistencë të veten. Prandej kurrkush, posë njatyne qi duen m'e pà hupë kristjanizmin në Shqypni, nuk mund tja mohote tagrin katolikve shqyptarë, qi me u orvatë e me luftue per ekzistencen e vet, e z. Mehdi Frasheri i cilli botivisht sod po e vên në dyshim besnikìn e tyne ndaj Atdhèn, tuj thânë se kta kan kênë „të rrahun dyshë motit me propoganda të hueja e influenca të ndryshme", nuk thân tjeter, veç se, me

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI"
SHKODËR (2018)

armë tjera, me vijue kundra sish luften e hershme.

* * *

Por hajde se po e zâmë, se pernjimênd „ana e veriut edhè jugës të Shqypnìs“ paska pasë „qenë e rahun qysh motit prej propagandave të hueja“, me gjith kta nuk mrrîjmë me kuptue, si mund të thotë z. Mehdì Frasheri, se „Shqypënië e mesme s'kà pasë kurë të këtilla sende“, se „moralisht âsht vendi mâ i shëndoshi i shqipëniës“, e se prandej „forcerisht Tirana edhè qarku i saj do të bahet qendra e nacjonalizmës edhè e patriotizmës shqipëtare“. Mâ parë mâ dalë „Shqipënië e mesme“ prej nji të huejit, qi vetë z. Mehdiu n'artikull sypripermendun e quen a n m i k, kà marrë systemin fetar, doket, ligjët e aq kje njipernjisue me at anmik, sa m'e quejt vedin me êmen të tij. Pse, tash kjo „Shqypënië e mesme“ per zotnìn e tij do të jèt mâ e shndoshët se „ana e veriut“ e cilla atij anmiku i ndêj gjithmonë me pushkë per faqe?... a thue per nè nuk âsht aq i huej Turku, sa Austrjaku, Taljani, Francezi, Greku, Serbi?... Posë ksajë punë, vjetin 1913 „Shqypënija e mesme“, bashkë me Esad Pashen, i rà Qeveris s'onë, e cilla aso kohe ishte e kryesueme prej Smajl Qemajlit, edhè kishte zanë vend në Vlonë; vjetin 1914 kjo „Shqypënië e mesme e „e shëndoshë“, bashkë me Esad Pashen, rà Princit Wjed e Qeveris s'tij në Durrës; vjetin 1915 mandej, prap bashkë me Esad Pashen, dogj Bregt[illegible] Matës, Malcìn e Lezhës, Zadrimen, Mirditen, Pukën e Mirditës, vendin dèr më Urë të Vezirit e m' Vàspas, per me u çilë rrugë Serbve nepër Shqypní, kuer kta ishin kah mërrshin hiken para u-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

shtrive të Centralve: u vrà, pra, me vllazen të vet per interesë të hueja. E po fatosin turk të luftës balkanike, Hasan Riza Pashen, kush e vrau?... kush i preu e pse i preu nder kto dit dy Amerikajt — dy miqt e komit shqyptar? Qeverija zyrtarisht kà dishmue, se kta miq kjenë prè në Shqypni të mesme e se kjenë prè per qellime politike të hueja. Ktû, tash, nuk mrrîmë na me kuptue, pse thotë z. Mehdi Frasheri se Shkodra — „ana e veriut të Shqypëniës“ — nuk mund të zgidhet per kryegjytet, per arsye qi kjo „ka qenë e rahun qysh motit prej propagandave të hueja e influencave të ndryshme, e Tirana po, sado qi „Shqipenië e mesme“ kà prishë marë Shqypnin vjetin 1914 e vjetin 1915 u vû pushken Shqyptarve per interesë të Serbjane. Tue kenë se z. Mehdiu i kà diejt të gjitha kto sende e me gjith kta per terthoras shkruen, se Shkodra nuk do zgjedhë per kryegjytet, per arsye qi „kà qenë e rahun qyshë motit prej propagandave të hueja, prej influencave të ndryshme“, merret vesht prej vedit, se aj fjalët „propaganda të hueja“ „influenca të ndryshme“ nuk i merr, per me shenjue ndryshimin ndermjet t'anës s' Verit e të Shqypnis s'mesme në pikpame të politikës s'perjashtme, por në pikpame të ndonji ndryshimit tjetër të politikës s'permbrenshme, e se prandej ktû gjindëmi per hallë të nji sofizmit bizantino-azjatik. Per me mûjtë pra, ti'e shperthye ket sofizm „mehdijan“, çashtja do shkyrtue në pikpame të politikës s'permbrendshme; pse, per shka i perket politikës s'perjashtme, Shqypnija e mesme perfjimen nuk âsht „vendi mâ i shëndoshi i shqipëniës“ e kurrnji forcë morale s'na shtyen me zgiedhë Tiranen per kryegjytet e jo Shkodren.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI“
SHKODËR (2018)

* * *

Të gjith politika e permbrendshme e nji Shtetit, mbas mendimit t'onë, permblidhet mbi kto dyë pika themelore: njinì auktoriteti e bashkim interesesh. Por, per me u mbajtë Shteti m'kamë mâ i fuqìshem e mâ i perkueshem, posë interesesh të perbashkta, hînë edhè dy faktorë tjerë: njinija e komsìs e njinija e kulturës, e kshtû të gjith ndryshimi, qi mund të ketë vend ndermjet elementash të nji Shtetit, rrjedhë vetëm a prej ndryshimit të komsís a prej ndryshimit të kulturës; pse, pa njinì auktoriteti e bashkim interesesh, nuk mund të kuptohet nji Shtet civil, si mbahet me kenë ky Shteti i jonë shqyptar.

Tashti, si banorët e Shqypnìs s' mesme si atà t' anës s' Verit jânë të gjith shqyptarë, të nji gjakut e të nji gjûhet. Në pikpame etnografike, pra, s'kà kurrfarë ndryshimit ndermjet të Shqypnìs s' Verit e të Shqypnìs s' mesme. Prandej të gjith ndryshimi ndermjet të ktyne dye pjesve të Shqypnìs perskâjohet vetëm mbì çashtjen kulturale — më kulturë e m' besim. Per ket arsye, kuer z. Mehdi Frasheri flet mbì propaganda e influenca të hueja n' anë të Verit të Shqypnìs, aj kupton besimin e kulturen, edhè i quen „propaganda e influenca të hueja", pse besimi e kultura e katolikve janë identikë me besim e kulturë të disa Pushteteve t' Europës: mbasi nji mentalitet balkano-azjatik nuk mrrinë me dà çashtjet politike prej anë me besimtare, si na rrfen eksperienca edhe do konferenca, qi zotnija e tij po i bate në Tiranë e mbi të cilat ka me na qitë, ndoshta, rasa me shkrue ndoj herë. E pse banorët

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI"
SHKODËR (2018)

e Shqypnìs s' mesme janë të gjith, të thuesh, të nji besimi e kulture, e ky besim e kjo kulturë, nuk pergiten me besim e kulturë të kurrnji Shtetit tjeter t' Europës, kshtû per tê „Shqipnì e mesme... âsht vendi mâ i shëndoshi i shqipënìs", e „forcerisht Tirana e qarku i saj do të bahet qendra e nacjonalizmës edhe e patriotizmës shqipëtare". Edhè kshtû shifet kjartas, se aforizmi i z. Mehdi Frasherit, „Ana e veriut edhè jugës të shqipëniës ka qenë e rahun qysh herët prej propagandave të hueja, prej influencave të ndryshme", âsht nji sofizm bizantino-azjatik, qi do me thânë: Shkodra nuk do zgiedhë kryeqytet, pse shumica e banorve të Shqypnìs s' Verit rrfen nji besim e mban nji kulturë, qi nuk perkojnë me parime kulturale të zotnìs s' tij.

* * *

Na ktû do të mûjshim lehtas fort me i diftue z. Mehdi Frasherit, se me gjith kta qi populli i Shqipnìs s' Verit nuk rrfen nji besim e nuk mban nji kulturë të vetme, Shkodra mund të bâhet kryegjytet i Shqypnìs; pse, tue kênë qi ky popull e kà ruejt mjaft të fortë e të papeçatun karakterin e vet komtàr, ky kishte me diejt me u mbledhë tok nder të gjitha çashtjet e Shtetit shyptar.— Per posë se kohen e luftës balkanike, kurrnji vend i Shqypnìs s' Verit nuk i âsht lshue anmikut në dorë, per pa e pasë lanji herë ma para me gjak at vend muhamedan e katolik e jo tuj luftue si nizamë a ushtarë të ngushtuem a të paguem, por si vullndetarë: si kà mûjt me pà zotnija e tij luftet të Koplikut në 1920, kû, per kater muej rresht, muhamedan e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

të kshtênë e kan mbajtë luften në kamë me gjak e me shpenzime të veta.— Por na ktû s' ja kemi hîë me diftue, seShkodra do zgiedhë kryegjytet, veç deshtem me deklarue,.se âsht fjalë e pavend ajo qi aj kà shkrue m'„Dajt": „Ana e verîut e jugës të Shqipëniës kan qenë të rahuna qysh heret prej propagandave të hueja, prej influencave të ndryshme". Dër sa Tirana t'i permendë Shkoders „lundrat e trapat", e Shkodra Tiranës „surlet e dajret", polemika mund të „marrë fund" me ndonji gjymsë shtyle m' „Orë të Maleve „ a më „Dajt"; por çou nji nieri Shteti, nji ish-Minister e kush e disa herë Delegat i Shqypnis i cilli nder kongrese e konferenca diplomatsh ka pasë fatin e kristjanve e të muhamedanve në dorë, e na vê per mirakande e botnisht njollen e trathtis, per tamand se kjo âsht nji punë krejt jashta vendit e qi të bân me folë mâ teper se t' a keshë pasë nder mend. Z. Mehdî Frasheri mund t' jet i sugurtë, se as na nuk hamë bàr, e se aj, prandej, as na permallon as na mjeron me sofizme të veta të pavend; pse, kurdo qi t' ja shofim nevojen, e ndiejm aq fuqi në vedi, sa me ja shperthye me grusht t' arsyes të gjitha kto sofizme të tija, si me gur shperthen nieri nji kokrruk arret.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Fjalët stereotipe t' Inteligencës
e
edukata e populit.

Gjith sà jemë, qi i thona vedit inteligent, kemë zânë e per ç' do çâshtje me randsi, në setcillen shtyllë fletorje, në setcillen mledhje parlamentare a se asembleje, per ç' do trillim a ngatrresë qi i ve' mendja me bâ ndoj zyrtarit, do t'a mârrim rrshânë fjalen „p o p u l l“; kuerdoherë gjindena ngusht, pse së kemë provë të mjaftueshme me e vertetue fjalen t'onë, hirë e pà hirë perdorim fjalen „p o p u l l“ porsi të mramin apell, e arsyen e të gjitha arsyenave. Sikuerse nder pikpamje theoretike, fjala „virtyt“ perdoret per me u qitë pluhun syve e me mârrë mendsh të padishmit, e me kapak florinit „drejtsi“ po mlohen dredhit e hjeksit mâ të turpshmet, njashtû në lâmen e jetës praktike fjalët „me popull e per popull“ maten me perligjë urdhnat mâ të mrapshtë, me mprojtë programet e nierzit mâ të rrezikshem e me u vû perde mizorive mâ të çuditshme; n' emën të popullit kemë zânë e betohena; ideali „per popull“, po thonë, se âsht mî të gjitha idealet e jetës; pse populli âsht souvran e mâ i madhi auktoritet, në fjalë e në teori, por në pûnë e d e f a c t o, populli âsht rob, sklavi, qolja, loja e preja e atyne qi janë ma të zot po për dije e per burrni, por per ngatrresa e dredhi; n' emën të popullit sajohen e sbatohen ligjë qi janë kundra shpirtit të tij, ligjë, qi kapercejnë fuqit e tija, e qi për dhimer populli së kishte

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

me i dashtë; prîsat e popullit n' êmen të tij tallen nder çashtje vehtjake, e e çojnë existencen e komit deri te gryka e vorrit; jo ndryshej, por n' emen të popullit e të komit, populli shqyptar sod asht lidhë me dekë ûjet, mahet i hutuem e i ndalet ç' do hap qi kish me muejtë me ba kahë permirsimi i jetës. Qe pasqyra e vertetë e gjejes së popullit t'onë, edhe kush të duen me folë ndryshe, kà fjalë me thanë, se e verteta asht kjo se, sod në Shqypni asht krijue nji gjêje aq e kobshme per popull, të cillen së mundet me e dashtë nji mik e nji prîs i popullit, por nji anmik i tij; fakti asht ký, se populli nuk don me u gjetë si ç' gjindet sod, e pergjegjsija nuk bjen mî popull, por permî ata, të cillët, me gjith se gjinden në pozicjon, derë me sod nuk luejten gjurmë per edukaten e tij.

Per me e provue tezin t' onë, na ja u proponojmë njikshtu çashtjen inteligencës e perfaqsuesave t' auktoritetit të popullit: Pse nder nè zbatimi i ligjve asht aq i zorshem? pse nuk kà giasë kund se do të mund të dalim prejë atij egoizmit rajuer, i cilli nuk lên kurkund me e ngulë pikpamjen e jetës shoqnore? pse tash sà vjet qi gëzojmë independencen, ende nuk mund të jemë të sugurtë per lirin e ndergjegjes e të mendimit, as per sugurin e jetës, të gjâsë e të mallit t'onë? pse së mramit, derë më sod, nuk muit me pershkue në popull t' onë idea e perbashkët? pse ç' do parì e auktoritet mahet porsi nji harrë e randim e jo si do të jetë, por si nji mprojtje e nji lehtsim jete? Ata qi shkruejnë, flasin e betohen n' êmen të popullit gjegjen e thonë, se arsyeja e shkaku i ksajë gjeje të kombshme do lypë e kerkue në popull, i cilli asht ende primitiv e nuk

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

pat se kuer me u edukue. Po, e dijmë se breznija e sodit asht fryti i nji robnis katerqindvjetore; shpirti i popullit t'onë jo vetun nuk asht i edukuem, por mjerisht i kà ende të çiluna varrët e shemtueshme, qi bân më të luíta per ekzistencë, lufta per fè e frymsimet e dorës së huej. Kjo asht e vertetë, por faji pse derë me sod nuk gjindet shêj as gjurmë qi u ba kund per edukaten e popullit, faji nuk asht i tjeterkuej, por i prîsave të popullit. — Me pasë per të hî në jetë e në zêmer të popullit, kishim me prekë me dorë se shumicës i kà ardhë shpirti në fyt, i asht merzitë Shqypnija, pse i asht merzitë jeta. Së ka shum kohë kuer nji plak i ndershem, e i parë familje më thote shi njikto fjalë: Zotni, pàsh Zotin mos më rrêjë, por më kalzo të drejten, ku do të dalim me ket Shqypni, se edhe sà per njikshtu, Zoti mos e thashtë me rrnue gjallë! Fjalen e ankimin e kti plakut janë qinda e mija të parë familjesh qi e persrisin orë e ças. Kta don me thanë se populli jo vetun se nuk kà farë konceptit per jeten shoqnore e komtare, mund ma teper kà shkaqe e arsye qi e shporrin menden e ti e e ftofin zêmren e ti per jeten e perbashkët.

Jo vetun nder nè, por në kater anët e botës, gjithkund populli pretendon të drejta ma shum se i perkasin e kishte me dashtë mos me dijtë shka asht detyra; me gjith kta, mund të thona se kurkund në Europë nuk mund e gjejmë nji popull mâ të durueshëm e ma të qetë se popullin t'onë. Nuk asht aspak e vertetë se populli nuk don me dhanë kurrsi të dhetë e xhelep; âsht shpifje se populli i jonë nuk bàn ligjë, nuk duron t'a marshtrojnë kush; të gjitha kto punë mirë a keq vuejti populli. derë më sot, por

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

gjithherë pvetë: ku do të dalim me ket Shqypni? Ku shkon mundi e djersa e jonë? per shka do t'u ndigjojmë atyne qi na urdhnojmë? per shka do t' ja hjekim kashaten gojës e me i a dhanë Shqypnis, kuer rrnesa, në vend me na u bâ ma e kollajtë, ditë perditë vjen tuej na u bâ ma e ngushtë? Shkurt: populli don me i çilë syt e me pà, don me kênë edukuë. Edukata e popullit gjithkund, por sidomos nder nè, asht nji faktor i popullit aq i nevojshem, sà e nevojshme asht eksistenca e tij, edhè kot se rrehena, se do të formojmë shtet e komë, pa edukatë të popullit.

Per popull na ktu duem me marrë vesht shumicen e shqyptarve qi e perbajnë bujqt, puntortë, katundartë, malcorët, rrogtartë e shegertat, të cillët lypin vetun „panem et laborem" të cillve nuk kà kahë u rrjedhë as u pikon nji e mirë, per posë mundit të krahve e djerzve të ballit; jeta e të cillve, në nji mendyrë a në nji tjeter, asht nji mjet per të majtunt e nierzve të klasve ma të nalta. Ký asht populli, kjo klasë nierzsh asht Shqypnija. Sà ma të nalta të jenë pikpamjet e jetës e sà ma e fuqishme e ma vepruese të jetë vullnesa e tyne per bashkveprimin shoqnuer, aq ma fort Shqypnija sugorohet per eksistencë. Asht e vertetë së ky naltim i gjejes shpirtnore të popullit nuk mund të shkputet prej permirsimit të gjêjes ekonomike të tij, por kà thanë i moçmi: „mâ shum mend se dhên", e pa u perfytyrue në popull koncepti i vertetë i vehtjes e i jetës shoqnore, sutimi i gjâs e i pasunis per jeten komtare kish me prodhue pak e aspak.

Nder të gjitha vendet e gjytetnueme edukata e popullit âsht per to nji nder çâshtjet kryesore të jetës; as kà

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

kund mjet mâ të sugurtë e mâ të fuqishem per me ba me triumfue nji idè, sà tuej e gjetë mëndyren se si me e shtî në zemer të popullit. Secilla partî politike edukaten e popullit e perdorë per me themelue idèt e veta e me i dalë në skaj pikpamjes se jetës mî të cillen e kà formue programin e vet. Kndej të ngrehunt e lidhjes popullore, të formuemt e shoqnive per botime librash, fletoresh e të perkohshmes vetun per popull; konferenca, argtime, të tfaquna teatrore, muzikë, pikturë, vjersha etj. etj. veprime kso dore me të vetmin qellim per me i edukue ndisit e popullit, e me e majtë nalt moralin e tij e me i zhvillue fuqìt e tija nder të gjitha pikpamjet e jetës. Nder të gjitha vendet e gjytetnueme biblioteka e popullit, botimi i librave të kollajtë, kurset e shkollave praktike me diskusjone të lira, jânë njata faktorë qi e majnë popullin të squet e të gadshem per çë do rasë e per ç'do rrezik qi mund i cenohet gjêjes së perbashktë. — Nder nè jo vetun se sod per sod kto pûnë nuk mund të realizohen, por tuej kênë se kto e nenkuptojnë trajtimin e konceptit themeluer të jetës së popullit, qi mahet në njoftsì të vertetë të drejtave e të tagreve vehtjake e në kuptim të njimendt të relacjoneve qi do të kemë njeni me tjetrin, nder nè, po thâm, tuej mûngue koncepti themeluer i jetës, të gjitha kto pûnë kishin me kênë utopì me i mendue sod, kishin me kênë nji luks e nji tepri qi së kishin me pasë farë rezultatit. Si nieri asntû ambjenti shoqnuer, mâ parë do të jetë e mandej mundet me veprue, e tuej veprue me e permirsue kênen e vet. Natyra e nierit lypë qi para ç'do mendimit të prîjë fantazma, e para ç'do veprimit të prije idea, asntû qi pa idè së kà ve-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2012)

prim. Populli i jonë per kahë jeta shoqnore e komtare sod gjindet në nji gjêje fantazmatike, as kà se si e realizon ket jetë per pà pasë formue perpara konceptin e sajë. Ky âsht stadi i edukatës së popullit nder nè.

Populli i jonë sod asht porsi fmija, qi tuej mos pasë kurrfarë konceptit per vedi, nuk ka tjeter normë jete, per posë të prirunave instinktive. Kndej rrethi i vogel i pikpamjeve të tija; kndej arsyeja pse sa herë, i nzitun prejë nji egoizmit qesharak, bahet aq i vogel sa per nji kurrgja send së priton me vû në rrezik erzin e burrnin, e jo vetun të miren e perbashktë, por edhè gjan e madhin e derë jeten e vet. Mjerisht do t'a rrfejmë se populli i jonë sod asht berr nder pikpamjet e jetës komtare, por jo per faj të vet, por pse derë me sod nuk vû kush dorë per edukaten e tij. Populli, jo pse së don, por pse së din, u kundershton shum herë ligjve mâ shêjte, e në tjetren anë rrudhet e struket prejë do fjalve e formaliteteve qi së kan farë randsije as hînë kund në perde. Sa herë mikun e dalzotsin e man per anmik e në tjetren anë batakçin e mikluesin e çmon e e joshë. Per tê fjalët: shtet, komë, qeveri, Shqypni, janë porsi xhixhillojat naten per nji shtegtar. Aj i din se janë per ajr, pse i kundron aty ktû sa per vegim, por e ka të mushun menden se edhe sa per to kishte me metë në rrugë të madhe e në terr. Per tê statuti e ligja janë nji pengim per formimin e ides vehtjake e shoqnore, pse per nji detyrë qi ligja i a lypë ka bartë e ka sprovue nandhetë e ndandë të paudhsì; kshtu tuej mos me dijtë se kuer me ndigjue e ku me tokue, i hutuem ksisoji, a p r i o r i edhe pa kenë, bahet opozitár i ligjës. Kjo asht arsyeja pse po-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

pulli ngurron per ç'do sherbim e per ç'do pagesë; ktu e gjên spjegimin e vet fakti se kuerdoherë lypet prejë popullit të dajë per shtet ndoj send prejë mundit e djerrsës së vet, aj nuk e ep ndryshe, por si me i a dhanë haramit si me i a dhanë Shqypnis.

Po kje, sikuerse asht e vertetë, se kjo asht gjeja mendore e shoqnore e popullit t'onë, prîsat e tij qi janë në të parin vend perfaqsuesët e tij në Kuv. Kushtetues, nierzt e qeveris, zyrtarët, shkrimtarët e të gjith ata qi i thonë vedit inteligent e nderohen me e marrë neper gojë fjalen „me popull e per popull", të gjith rrêhen e rrêjnë sa kû munden se perfaqsojnë mendimin e vullnesen e popullit shqyptar, deri qi ky mos të ketë formue sadopak konceptin e jetës vehtjake, shoqnore e komtare. Prandej ma e para pikë, e themeli i edukatës së popullit t'onë do të lypet prejë tyne e jo prejë popullit, pse populli ma parë do të formohet e mandej do të mund të veprojë. Po deshten kta njimend me kênë krijuesat e kulturës komtare, e pshtuesat e popullit, nuk u mjafton të ndjekun nji parti a nji tjeter, të çfaqin do mendime disparate aty ktu nder shkrime qi botojnë e nder bisedime qi majnë, por pikpamjet e tyne do të jenë ma të hapta se ndami, ndera e shperblimi qi munden me pritë, qellimet e tyne do të kapercejnë ç'do rrethanë qi së ka ç'të bajë me të miren e popullit; sherbtorët e popullit do të jenë nierz të lirë në veshtrim të vertetë të fjalës. Atyne u perket me kenë aq të fortë e zêmrakë, sa mos me i u tutë gjni me i msye të gjitha njato pengime qi nuk e lanë me çue krye popullin t'onë, e me i ba të vetat të gjitha nierimet qi populli pson.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

Nevojët e popullit së do t'i lanë me zanë vend, thue si t'ishin ata shkaktarët e tyne e të vetmit pergjegjës per to. Kuer e mira e e mara e popullit t'u kenë hî në shpirt, kuer kobet e tija të ja u birojnë zemren, at herë, me ket nji pernjisim në shpirt të tyne me popull inteligenca asht popull, o populli asht inteligenca. Bashkim shejt prejë të cillit kryesisht mvaret rilindja e komit!

Per me vu dorë n'edukaten e popullit e me i dhanë shkas naltimit të tij moral e shoqnuer, kishte me u lypë nji sistemacjon i ri në jeten familjare. Pergjithsisht në Shqypni mentaliteti i vehtjeve të nji familjes asht fryti i parimeve fetare qi ndjekin e i konceptit qi baba e nana kan per to. Mjerisht gjeja e sodçme nuk permeton të vem dorë n'edukaten familjare. Por me msimin shkolluer të dhanun mî baze të shndoshta e me permirsimin e gjejes ekonomike, edhe edukata në jeten familjare kishte me pasë ndrrim e permirsim. Kishim me muejtë me endë nji listë të gjatë me pika fort të nevojshme per edukaten e popullit, por kot se të birena nder parime theoretike, po së muejtem me i realizue. Per me e matë hapin sa kemë vrapin, ne na perket e do t'a edukojmë popullin mas rasteve e ndolljeve të perditshme, tuej i dhanë me e prekë me dorë në praktikë dobin e nevojen e jetës shoqnore e komitare.

Nuk do të gjindet vend në Shqypni as në fushë as në mal ku mos t'a ketë populli nji shej e nji provë të gjallë se dikush mendon e kujdeset per te. Asht kot të flasim fjalë të mdha e të bukra: verba movent, exempla trahunt, populli, qi nuk asht i zoti i arsyetimeve të thellta, ma fort i zen besë syve se fjalve të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

ndieme. Me kenë se populli posë detyrve e barrve qi auktoritetet ankojnë mî te, me kenë se kish me pa kund edhe ndonji të mirë reale, ndryshe kishte me mendue e ndryshe kishte me kenë; me pasë per të pa e per të provue se sbatimi i ligjve nuk asht por gjoba e ndeshkimi, por edhe shperblimi e sugurimi i tagreve të tija, pernjimend se tjeter koncept pat me pasë per shtet, per auktoritet e per ligjë. Me kenë se në setcillin vend, diku me nji shkollë, diku me nji rrugë, diku me nji lehtsim jete provohet nji fryt i jetës së perbashktë, sugurisht se popullit kisht me i u rritë shpresa per të mkamun të vet.

Kerkesa e pagesave e të sherbimit ushtarak, edhe kto me gjith se janë nji barrë, per popull kishin me kenë nji mjet edukatet, po mos të ndollshin hile e shperdorime prejë anës s' autoriteteve. Pra, kuer populli të kujtohet se nder kto rasa qitet në punë favoritizmi e korrupcjoni, at herë jo se nuk edukohet, mund ma teper të gjitha kto janë shkaqe pervujtimit per te.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Nata e Buzmit.

Janë gadi XIX qindvjet çë se nisi me u perhapë besimi i Krishtênë neper Shqypni, e pra, disa besime e zakone të rrâjosne në popull prej paganizmit janë ende aq të gjalla sa mos me t'a mârrë mendja. Vertë se edhe nder popuj të gjytetnuem kan metë do metza e sheje të besinit të vjeter, si bje fjala karnivalet, çetina e Kshndellave, do festa vere e tjera; gjithnji gadi të tana janë modifikue në mënyrë qi me mârrë trajtë të Krishtênë 1), po këtû nder në, sidomos nder male të Gegnis, nuk muejti kurr me u infiltrue besimi i Krishtênë aq në zêmer të vogjlis sa me zhdukë besimin në shpora (shpatulla), në zâna, n'ora, në shtojzovalle, në shtriga, në kulshedra, në drangoj, në lugeten, në vampira, në sy të keq, e bestytni tjera sa ujë.

Diehet se gadi të gjith popujt e vjeter, mbasi ranë prej monoteizmit në politeizem, vojten, per ka besimi, per ditë e mâ poshtë deri sa secila vehtje, secila shtâsë, secila pêmë, pat nji hy per pajtuer. Petroni në kujtim t'atij mori numri hyjnie mbrrîti me thânë se mâ letas gjindej n' Itali nji hy se nji nieri, e Varroni me njehë deri në 30,000 hyjnit romake. Këta hy kishin edhe kremet e shênjtëmenqi u

1) Nder zhum krahina të krishtena zhukaroh[illegible] dhanë[illegible] cria[illegible]etina e Kshndellave. Ky zakon erdh prej fodeshkve, të cilat[illegible]ra se [illegible]mëpalma i krishtênizem futshin kremun e xotit to Djellit (nata shêjte) tuej vû para [illegible]ve të vdia lazde breut të kaperthyemo me drita. Kisha këtij zakoni i dha nj[illegible]të krishtênë. (V. Spirago, Catechismo popolare-cattolico, vol. I. pag. 154).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

kremtojshin me ceremonje të veçanta. Aq kje shumue numri i këtyne ditve në shêj, sa në Romë, me gjithse Augusti, e mandej Antonini, i pakuen, meten se meten edhe njiqind e pêsdhetepêsë. Edhe në vend t'onë me perpjekje me Elen e me Romakë duket sheshit se u shtue numri i hyjnis, nder të cilt kishin kultin edhe djelli e hana 1). Pa dyshim prej atij besimi na kan metë betë qi ndiehen atykëtû neper male t'ona: per at djellë, per at dritë, per at qiri qi rri ndezun, per at tëpashue, per at hanë, per at sy hane e tjera; por tuej mos kênë qellimi i êm me u tall këtu per me provue kultin qi pat djelli nder në, punë qi së mund të mohohet, po vêhem me skjarue do shêje e metza të kremes qi u bâte në nerim të djellit ka mbarimi i dhetorit (perse dita xen me u zgjatue, e prandej drita shtohet) e qi tash krychen per Kshndella.

* * *

Nder të gjitha kremet popullore shqyptare n' asnji së kan metë ma shum shêje paganizmi se në krêmen e Kshndellave. Në ket natë secila shpi katolike shqyptare qi ka mbajët ndopak zakonet komtare, kujdeset qyshë me kohë me bâ gati nji trûng qi pergjithsisht quehet „Buzem". Familjet nevojtare, po së muejten m'e vaditë u sidhen miqve e dashamirve, e ata e xânë per detyrë shêje mos me lanë me mjerue e m'u da në shtej n'at natë të madhe sho-

1) Djelli kje objekt adhurimi me zadi ndër gjith popujt primitiv. Ky kje Baali i Kaldejve, Moloku i Kananejve, Osiridi i Egjiptinve, Mithra i Persjanve, Adoni i Fenikve, Febi i Elenve e i Romakve. - Hana dielli femne o quete prej Misirve Isida, prej Elenve Selene, prej Romakve Diana.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

qin e dashamirin e vet. „Buzmi“ vêhet në zerm ka muzgu, e aj zêrm nuk do të lihet m'u fikë gjith naten e Kshndellave (vênde-vênde per trì dit e net rresht). Si të jenë ba 'i flakadâ i mirë, merr i zoti i shpis (dikû-dikû seicili rob shpije me rend) e shtje në prush nji gêm dullie tuej thânë: „Plasët anmiku“, e robt tjerë, ka kersasin therrat e dullis, pergjegjin: „plasët, plasët“; e sa mâ mirë e mâ shpejt të mârrë zêrm dullia, aq mâ me shend thonë ka pse e pret vjeten e rè aj qi percllon at dullì. Kan zakon në të shumten e vendeve me qitë në zêrm edhe nji tojë hardhie e nji trikë arre (buzmi i vertetë), e para se të sosen, marrin nji grimë, sa per shêj, e e ruejn m'e qitë n'e nesre me hî në bashtinë a kopshtë. Para se me u vû me hânger, zojnorja shtron do byk, kû do të vêhet tryesa, me fie të cilit, n'e nesre, do të lidhen pêmët e do të bâhet lâmi. Nata e „Buzmit“ kalohet zakonisht buzë zêrmi tuej hanger, tuej pì, tuej luejt ksulash e filxhanash e lojë tjera, e sofra me shka të teprojën, do të lihet shtrue gjith naten e lume, e vendohet në skaj t'odës së bukës, abolla të hae më to çëdo shtâsë qi pershkohet atypari. Në shkado qi hahet a pihet at natë i do darítë (qitë në zêrm) pik së parit „Buzmit“, tuej i u falë e tuej i bâ nerë si me pasë pernjimend tri mik para sysh. At mbramje, si edhe tri ditt e Kshndellave, gjithshkahi do të gëzojën, prandej grazhdojën mâ së miri gjânë e gjallë e ruejn megjet mâ të mirat shtepi ato dit. Në do vende per me krye ceremonjet e hînit e të bykut marrin edhe nji fëmì me vedi n'arë, kû u të shperdajën hînin e të lidhin pêmët, e çon marshtruesi i atyne ceremonjeve fëmìn

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

trì herë pezull prej toke. Asht zakon edhe me i u matë me spatë pêmve, pse thonë se u hinë ashtû friga e at-herë verës bâjën kokrra.

Këto jânë zakonet e Kshndellave qi aty-këtû binë në sy neper katunde e male të Gegnìs, po mâ mirë se kûdò ceremonjet e „Buzmit“ jânë ruejt në Dukagjin, në Nikaj e në Merturë, prandej po më duket me udhë me i tregue veças.

* * *

Në Dukagjin, naten e Kshndellave, si të jenë mbledhë të tanë robt e shpìs, e si të kenë ndezë nji morì zêrmi, del i zoti i shpìs me nji djalë me marrë njata dy gêma arre e hardhie, të gjata sa votra, (po së paten arrë e hardhi çëfardo degë pême mjeft të jetë e marrne n'arë a prozhem të vet) me ka nji krah krane qi qyshë në nade i kan prè e vendue ngjet shpije. T'a shtîmen kamen mbrenda prakut të derës, aj qi prîn thotë: „Mbramja e mirë, burra“, e robt i pergjegjin: „Mirë se vjen, Buzmi bujàr[1])“, e shkojën e i zhgarkojën ato krane buzë voters. I zoti i shpìs xjerrë at-herë prej atyne kraneve triken e arrës e tojën e shermendit e i mêrr ndermjet të duerve e i vendon kryq permbî zêrm tuej thânë: „Po vjen Buzmi bujàr — me gjeth e me bàr — me edha shtjerra e mbas tyne na vjen vera[2])“. Porsà të ketë vendue ata gême, merr i grimë diathë, tiyen, buk e do kokrra groshe të zieme, e i vë në skaj të setcilit sish, e robt

1) Dikû thonë, Buzmi buzmarë.

2) Në do katunde thonë: „Po vjen Buzmi bujàr me bulqi e me shtrri; ase... me farë e me àr.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

nxitojën sa mâ fort kush me mblue „Buzmin“ me prush, kush me ishue krane e ashkla të thata, e vênë mbî to edhe nji trûng të madh, e rreken me bâ zêrm sa mâ të rrebtë; e sa mâ mirë e mâ shpejt tu marrin zêrm drût aq mâ i madh âsht gëzimi i tyne, pse e xanë per shej të mirë. Para se me u djegë krejt gemat e arrës e të hardhìs, si të mesin nja i pllamë, i merr i zoti i shpìs e i vendon në vend posaçe. Ardhë koha e darkës, rreshtohen burrat (po së kje ndonji mik edhe gratë), e stajanica shtron në mjedis do byk, e i ven tryesen sypri, avitë kupen me groshë, laknorin e haena tjera (ven mbì tryes edhe ndo'i dorcë djathë e ndopak në çëdo bylmet tjeter me gjithse nuk e hanë at natë pse âsht mnjille) e mbasi të kenë mbushë i zoti i shpís putirin me rakì, levdon Krishtin mbas zakonit të perherëshem, e vijon e thotë: „Kjo natë e madhe na ndimoftë“, e gjindja i pergjegjin nji zâni: Sonde 'i vjetë na gjetët mâ me bereqet e më shënoshtë“. Të dytin putir, mbushë me rakì, i a qet „Buzmit“ tuej thânë: „Baft-te mirë“. Si të kenë pì mirë e mirë të gjith robt, nisin me hanger darkë, e në sa jânë ende robt pa krye buken, çohet i zoti i shpìs e merr dy dromca e thermika buke, nji putir me rakì, e i lshon mbí „Buzem“, ka kryet e voters; merr edhe pak djathë e e ven në fund të „Buzmit“ e rri e kundrò, e mbas mënyrës qi marrin zerm e langojën drût, ep gjykimet e vera mbî vjeten e rè. Sa të mbarojën së granmi çojën tryesen ashtû shtrue e e vendojën në skaj t'odës, e byku qi kje vû nen sofer e mbledhin truc e e lanë në nji skut. Krethojën mandej zermin, e stajanica u rri gadi me larra, kështeja, lei-

BIBLIOTEKA PUBLIKE
„MARIN BARLETI“
SHKODËR (2018)

thia e molla, tuej dhanë setcilit sa të duen; e bocûjt me venë e rakì i avisin atypari e mundet me pì pa teklifë kujë t'i ve' mendja. Gjith naten e lume e kalojën tuej hanger, tuej pì, tuej luejt e tuej bâ oine, e shkojën edhe tuba tuba nder fqi; e ku bahet 'i numer i mirë, lozen gjithnduer loje, por sidomos lojën e kapuçave a të filxhanave e u këndojën me andje, të mujtunve, kangen e zakonshme të ksulave qi fillo: „Shpejetogo çogo, more shpijaga e jonë etj...". Ndiehen edhe aty-këtû, në ndermjetsi të lojve, kangë të percjellne me lahutë, kavall, fyell e zamare.

Kështu kalon nata e Kshndellave, po në nade sa të zbardhin drita, aj qi do të shkojën me ba lamin (zakonisht i zoti i shpís), lahet shtetsh, merr copat e tojës së shermendit e të trikës s'arrës, i ep njaj fëmiu (ma të voglit) bykun e grunit e strajcen me 'i bukë mistri e me 'i dorcë djathë, ven spaten në cip të krahit e drejtohen ka ara. Mbrrît të vendi i lamit pshtesin në ndonji stom strajcen, copat e tojës së hardhis e trikat e arrës, gjysen e bykut, e i zotj i shpís me spatë në dorë e djali me do byk i aviten me rend setcilës pemë, e si t'i matet pemës me spatë krejt si me dashtë m'e prè, i thotë këto fjalë: „A do të bajsh, a të preva?"; por si t'i pergjegjin djali qi rri mshehët mbas lanet: „Amanat më fal ve të ndieva"; ulë spaten mbë tokë e xjerre prej dorës së djalit disa fie byk e lidhë me to ndo'i degë. Shkue e gercnue setcilës pemë me rend, këthejën te vendi ku paten lanë strajcen e rraqet tjera, e merr marshtuesi i lamit, bykun e e danë nji herë kryq e mandej terthuer, në mënyrë qi të

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODER (2018) MARIN BARLETI

dalë nji kryq mbrenda njajë kvadrati. Aty ku mbarojën fiet e bykut venë ka 'i grimë bukë e djathë 1) e copat e shermendit e t'arrës i thejën e i venë kryq në kater skeje t'arës. Krye punë, marrin strajcen e spaten e këthejën shend e verë në shpi.

Në Nikaj e Merturë ndryshojën prej Dukagjinit sjellet a ceremonjet e „Buzmit". Në këta dy bajrakë si të ndezet ka muzgu zermi, merr i zoti i shpís dy ûnë hardhie e arre e bje në burg te gjâja e gjallë, e në sa robt bertasin tuej u mundue me i a gjasue sa mâ me xenë zânit të bagtive qi kan në vathë, aj i sjellun ka gjâja e gjallë shkrepë dy ûnët tuej thanë: „Sa shkëndia dalin prej meje, aq (êmnon gjanë) due prej teje"; e si t'a ketë persritë at sjelle per setcilen soj shtase qi ka në vathë, këthen me copa ûne e i rue buzë voters. N'e nesre i mêrr me vedi në bashtinë, e, ndezë nji flakada, vêndon edhe ato copa kranje mbi tâ, e si të shofin se kan marrë zerm mirë, i merr e shkon e i shkrepë per shoqe-shoqen në kater anët e bashtinës tuej thanë setcilen herë: „Sa shkëndia dalin prej meje, aq karriqa (barrë drithi) due prej teje". Mandej u matet pêmive, ban lamin, e këthen në shpi.

Ditt e Kshndellave së kan ndonji ndryshim tjeter prej kremeve tjera rokull motit posë Meshes qi thohet në mjesnatë, naten e „Buzmit", e laknrit qi n'ato trí dit do t'i qitet setcilit shoq a mik qi vje e pîqet në shpí.

P. Marin Sidani.

1) Në ndonji katund buka e djathi u dahen fëmive ti kandin n'arë në kohë të lamit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

Kangë kreshnikësh.

I njoftuni shkrimtar kroat, Stanko Vraz, per „motto“ të vepers s'vet letrare, e cilla ishte e ndertueme mbi folklore, pat marrë fjalen: **Iz naroda za narod** — prej komit per kòm. E me shum arsye; pse folklora, posë se asht pasqyra m' t' cillen skjyrtohet ma s'mirit psiha komtare e asht lulishta prej s'cilles mund të zgidhen lulet ma të bukura të gjûhës e të literatyrës, asht edhè monumenti m' të cillin dallitet historija e nji komit, si e pohon edhè Max Müller, i cilli thotë: „prrallat e legendat popullore sod me sod zanë vendin e parë në studijim të kohve të kalueme të rodit të nierit.“ Si asht e nevojshme, pra, historija e literatyra per zhdrivillim të jetës s'nji komit, kshtû asht nevojë e domosdoshme, me u mbledhë e me u ruejt folklora e ç'do popullit.

Na Franciskajt e Shqypnìs e kemi pasë pa ket nevojë edhè para se lète „Hylli i dritës“, pse qyshë vjetin 1911 kemi fillue me mbledhë e, nen emnin „Visari komtar“, kemi botue të parin blê të kangve e të valleve popullore, edhè kemi pasë avitë mjaft materjal per botimin e blênit të dytë; veç erdhen kohët teper të vshtira, e kshtû jo veç se vepra e fillueme s'mûjt me u vijue, por, ma teper, patem rrezikun qi me na hupë nji pjesë e madhe e materjalit të bashkuem per ket qellim. Sod, mbasi cena e bashkpuntorve t'onë mûjt me avitë prap do materjal tjeter e mbasi botimi i librave edhè në Shqypnì, si gjithkund njeti, asht ba teper i shtrejtë, po ja nisim me

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2013)

botue m'ket perkohshme folkloren ma të zgiedhne të popullit t'onë, tuj zanë fill prej kangve të kreshnikve a se rapsodijave e legendave komtare t'ona. Jemi të sugurtë, se lexuest t'onë zêmerbardhë kan me na diejt per nderë ket punë, e ma teper shpnesojmë, se edhè ndokush nder ta do të na njesë doren në ket veper, tuj mbledhë e tuj na dergue ndonji kso kangësh, qi mos të kenë kênë botue dèr m' sod e qi na kemi me i botue nen êmen të derguesve. Por lypet ma teper, qi të botohet edhè êmni i atij prej të cillit u pershkrue kanga, si edhè êmni i vendit, kû u gjet në popull kjo kangë. Prandej lusim të gjith njata, qi kan me pasë mirsìn me bashkpunue me nè në ket veper kaq të nevojshme, mos me e harrue ket punë, e ma teper, per dèr kù mund të bahet, me e skjarue tekstin me ndonji koment per shka i perket sidomos mytologìs, êmnave e dokeve të vendit. E per me ja u mûshë menden edhè ma mirë lexuesve t'onë zemerbardhë se sa randsì ka bashpunimi i tyne në ket veper komtare, ktû po duem me folë ma gjatë mbi burim të ktyne rapsodijave e legendave, tuj e skjyrtue ksajë herë çashtjen vetëm në pikpame historike. Nji herë tjeter do t'a marrim në pikpame psihologike, per me ba qi ky botim të jèt sa ma i plotsuem e i interesantshem.

* * *

Lvizja dijenike mbi rapsodija, legenda, prralla popullore filloj ma s'parit vjetin 1816, kuer vllazent Grimm botuen **Kinder und Hausmärchen,** me të cilen veper kta ma të parët zbluen randsìn e natyren e ktyne kangve e pra-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

llave, qi dèr m'at kohë kjenë mbajtë per „dokrra hînit", edhè çilen shtiqe të reja kerkesave të dijetarve. Prej vjetit 1841 e tektej me qinda e qinda u mblodhen e u botuen **Märchen** në Germanì, **Folk-Tales** n' Anglì, **Folventyr** në Norvegì, **Skazkas** në Rusì, **Paramythja** në Greqí, **Fiabe** n' Italì, të **Contes** në Franne, **Cuentos** e **Contes** në gadishull hiberik, e per ket qellim u ban kerkesa të gjata e të vshtira jo vetem nder të gjitha viset e Europës, po thue, por edhè n' Azì, n' Afrikë e nder ma të kthelltat e të rryeshmet krahina t' Amerikës. E kshtû na sod mund të njofim folkloren e popujve latin, german, slav, harapë, hindjan, japonez, kinez, etr. etr.

Prej vepret të palodhshme e kujdesit të padam, qi me mbledhë kangët, prrallat e gojdhanen popullore, dijetarët e pane nevojen, me u marrë vesht ndermjet vedit, edhe per ket qellim u ndertuen shum shoqni. Vjetin 1878 në Londer kje temelue nji „Folk-Lore Society", per me studjue prrallat, kangët, legendat, fjalët e lashta, lojët e doket popullore; në Lund të Svecjes nji „Shoqni folklorike smölandeze"; në Spanjë „Societad de Folk-Lore Espanol" (1882), n' Itali „Società per lo studio delle tradizioni popolari" (1884). Ma teper u temeluen shum e shum perkohshme e fletore per studijim të ktyne gojdhanave popullore. N' Angli, **Folk-Lore Rekord, The Folk-Lore Journal, Publications of the Malagasy Folk-Tales Society, The Panjab Notes and Queries;** në Svecje, **Nyare Bitrag till Känedon om de Svenska Landsmalen ock Svenskt Folklif;** në Spanjë, **El Folk-Lore andaluz, El Folc-Lore betico-extremene, Boletin folk-lorico**

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

espanol; në Napoli, **G. B. Basile;** në Palermo, **Archivio per lo studio delle tradizioni popolâri;** Në Paris, **Mélusine.** E numri i ktyne fletoreve ditë per ditë shkon tuj u shtue, e dijetarët fort e ma fort marrin e apin me shoqishojin, per zhdrivillim të ksajë dijenije të rè, e cila prej të gjithve quhet me fjalë inglize **Folc-Lore** [1]).

Puna, qi bindi boten dijenike marë, kje kjo, se neper botim të vllazenve Grimm u pa, qi katundarja e Niederzwehrn kallzon po njato prralla qi kallzon lasja petkash në Palermo; se malsori i Shqypnis kndon njato kangë kreshnike si edhe bariu i Irlandës a bulku i Germanis; e se në nji largsì mija e mija kilometrash ndeshet nieri në nji typ të vetun legendash e rapsodijash. — Në Shqypnì, po e zamë, edhè sod, nen êmnin **Katallâ,** kallxohet prralla e **Cyklopit** krejt njashtû si e kallxote Homeri trië mij vjet ma para. — Nji bubrrecë e vogel, kupace e e kuqe, me do cirka të zeza shpinës, të cillen na Shqyptarët e quejm **Mollë-kuqe,** në sanskrito quhet **Indragopa.** Fjala **gopa** do me thanë barí lopësh (**go** lopë, **pa** me mprojtë), prandej **Indragopa** do me thanë bubrreca, qi ka Indren — ma të madhin zot të kohës vedike — per mprojës. Tash edhè nder do popuj t' Europës Mollë-kuqja asht e kushtueme ndonji shejtit a ndonji tjetres fuqi qiellore. Në Germani quhet shpendi i Tenzot, mazi i Tenzot, kanxhi i Zojës Mrí, shpendi i qiellit. Në Sicilje e quejn **Santu Nicola;** në Toskanë, **lucia;** në Piemonte, **pulë e Shën Mhillit.** N' Anglí, kû quhet **shpendi i Zojës, lopa e Zojës,** fmi-

1). **Luigi Morandi,** Antologia della nostra critica letteraria moderna, f. 53.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2013)

ja, tuj kndue, i thonë me hikë, pse shpija e saj asht kah digjet:

Cow-lady, cow-lady, fly away home,
Your house is all burnt, and your children [are gone.

Francezt e quejn **bête au bon Dieu,** edhè fmija i kndojnë:

Petit ange, vole, vole,
Si le bon Dieu m'aime, t'envole;
S'il ne m'aime pas,
Ne t'envole pas.

Në Germani e në Skandinavje mbahet se mollë-kuqja asht lajmtarja e martesës, e prandej populli i kndon:

Lajmtarja e Virgjines Mrí,
Flutro kahë lèn dielli,
Flutro kahë prendon dielli,
Flutro atjè kû rri dashtnija e ême.

Por edhè në Shqypni ajo merret si lajmtare marteset, pse fmija i kndojnë kshtu:

Molla-kuqe, pipiruqe,
Kah shkosh, u fejosh;
Kah ardhsh, u martosh.

Prej ktyne fjalve, pra shifet kjartas, se gojdhana ndaj Mollë-kuqen asht gjithkund identike. Pse ndrrojnë fjalët, nuk do me thanë gja; motivi asht nji nder të gjith popujt qi e kan rueit ket gojdhanë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

* * *

Kjo bashkni temesh e typesh, ky identitet prrallash nder popuj aq larg njani prej tjetrit ka ba dijetarët me mendue serjozisht permbi burrim e t'ardhun të ktyne popujve. Ku kan lè? Kahë kan ardhë? Si janë shperda? Dyshime të randa, qi kan shkaktue studijime të kthella e teori fort të mundshme e të ngatrrueshme.

Nder të gjitha teorit per rreth ktij faktit, na ktu duem me çekë vetem dyë ma të permendunat.

Mbas teorijet të parë kto prralla e legenda janë të hershme fort e rrjedhin prej fiseve t'Arive, para se të delshin prej maloreve t'Azis ndermjet Oxus e Amon-Daria e Jaxartit. Tue kalue prej nji vendit m' tjetrin, kto fise nuk harruen legendat e prrallat e veta, edhè kshtû u trashiguen brez mbas brezit në grup iranik e hindjan t'Azìs, e në grup shqyptar, aeltik, etrusk, germanik, slav, grek e latin t'Europës.

Auktorët e parë të ksajë teorije janë vllazent Grimm, e Max Müller kje njaj qi ma s'fortit i duel zot me shkrime të veta. E kan perkrahë edhè dijetarë tjerë t'Europës e të Amerikës, si Cox, Dasseut, Fiske, Ralston, Fr. Baudry, Louis Bruyère, Andr. Levèfre, Z. Consiglieri-Pedroso, Braga, De-Gubernatis e shum tjerë.

E dyta teorì do me thanë, se prrallat e legendat u perhapen jo nder kohë teper të hershme e preistorike, por nder kohë t' Hindjes historike. Mbas mendimit të Beufey, qi pat perkthye tedeshk **Pantschatantren**, e dijetarit Köhler të perhapunt e prrallavet kanë Prendimi filloj sidomos,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

mbasi muhamedant nisen me njoftë ma per s' afermit Hindjen. Duen me thanë pra mprojtsit e ksaj teorije, se identiteti i temit të prrallave e të legendave nder popuj të largtë njani prej tjetrit nuk rrjedhë prej identitetit të fisit të tyne, por prej nji typit të perbashkët të kulturës hindjane, perhapë n' Azì e n' Europë sidomos neper të perpjekuna, qi muhamedant paten me vende të ktyne krahinave botnore.

Ksajë teorije i kan dalë zot dijetarë të permendun, si Liebrecht, Vahrmagen, Gustav Meyer, Cosquin, Puymaigre, Coelho, D' Ancona, Comparetti etr. etr.

Sa per vedi na sod per sod nuk duem me i vue dorë as njanes as tjetres teori; vetëm na duket se kjo e dyta mbahet mjaft m' spilca. E njimend, kush mund të besojë ashtu lehtas, se popujt e Europës, mos tjeter, tuj u gjetë gjithmonë në luftë me muhamedan t'Azís, të kenë marre prrallat e legendat e ktyne e jo veç marrë, por ma teper ba të vetat në mndyrë, qi neper to me u argtue në qetsì të voters s' vet. Nder të cillat shpija a shkolla franceze kallxohen sod prralla a legenda tedeshke? . . .

Sido qi t' jèt puna, e verteta asht, qi, si thamë çë m' fillim, prrallat, legendat, rapsodijat kan nji randsì të madhe në zhdrivillim të historìs e të kulturës s' popujvë, e se prandej ato duen mbledhë e ruejt me kujdes të madh, si njani nder ma të çmueshmet visare komtare.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

GJETO BASHO MUJI.

MARTESA.

Argument:

Nisë 30 agë me mârrë nusen n' Krajlì; i porositë kur t' dalin në log t' zânave, mos me bâ zhurmë se i shtângojnë. Agët e mârrin per frigë ket msim të Mujit; dalin n' bjeshkë e s' i gjê gjâ; kahë kthehen me grue, ndalen në log e ja fillojnë kângës. Zânat i shtangojnë, e gruen e marrin me veti. Neper fitme të grues, Muji jau dikton fuqiën zânave, e me zagarë e gjuetarë jau xen trì dhiët e egra. Zânat, tuj kjà, biën në Jutbinë te Muji, ku lidhin ket kontrakt me shoshojnë: Zânat me i lshue nusen Mujit, e me i kthye jeten agëve t' bam gùr n' mal, e Muji me i lshue dhiët e egra me briena prej dukatit, prej t' cillave zânat e kishin t' tanë fuqiën e vet.

Pikë per t'u vû oroe:

a) Fuqia e zânave, tujë hukatë, me shtangue njerzt e me i bâ gùr;

b) Fuqija e tyne jashta personës s' tyne, n' d h i ë t' e g r a, me b r y n a prejë dukatit;

c) dhelpnia e grues, qi mrriën me rrejtë deri zânat;

c) besa e lidhne.

NB! Në ket rapsodië kemi definicjonin e plotë t' zânavë qi me pak ndryshim perkon me at kuptim mythologik t' grekve, qi paten per D j a n e n m e d h i ë per d o r e t.

Te lumt na per t' Madhin Zot,
Qi s' jem kênë e Zoti na kà falë!
Dritë kà dalë e dielli kà bâ.
Ça kà bâ Gjeto-Bashe Muji?
Se n' krajlì Muji paska dalë,
Edhè 'i nuse e paska xânë,
Xânë e paska t' bien e krajlit.
Kùr â dredhë Muji n' Jutbinë.
I kà mledhë treqind darzinorë;
Veshë me àr, shpatat florië.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Shgjetë e mî zdrak krejt n'ari ngrî,
T' tânë gjogat pullalì,
T' tânë ishin agë të rì,
Posë nji plakut qi u kà prî,
Aj âsht Dizdar Osman Aga.
„Po ndigioni, o krushq darsmorë,
— Kà qitë Muji e u kà thânë —
„Kùr te delni n' maje t' bjeshkes,
„Aty jânë trì mrize t' mdhà!
„Njaty rueni se lodroni!
„Njaty kangen mos e kndoni!
„Kini mêt e mos pushoni!
„Se aty jânë trì zâna t' idhta,
„Tu mrizue ndoshta qillojnë,
„Tu' u flladitë ndoshta qillojnë,
„Me kalue shndosh nuk u lshojnë!
Paska dalë e bardha dritë,
Atllarët krushqit i shilojnë,
Kan nisë kangen p' e kendojnë,
Kan nisë kualt e po i lodrojnë,
Tuj kendue e tuj lodrue
Kan mârrë rrugen per Krajlì.
Kùr kan dalë n' at maje Bjeshkes,
Aty kangen e kan ndalë,
Kualt per doret i kan mârrë,
As kerkund vend nuk kân xânë:
As nder gurra ujë me pì,
As nder mrize me pushue,
Por te miku fill po shkojnë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Sà mirë krajli qi i kà pritë!
Gjith sà muj'n me ngrânë me pì,
Valle e kângë deri n' mjesnatë,
Kùr ka kthye prap drita e bardhë
Mirë jânë mathë, mirë jânë shterngue,
Me gjith nuse jânë fillue,
Jânë fillue me kthye n' Jutbinë;
Kerkund kângen nuk p' e ndalin,
Kerkund vallen nuk p' e ndain,
Der sà kapen tu mrizet e mdhà,
Aty plaku u paska folë:
„Pa ndigioni, krushq darsmorë!
„Un shum herë krushk qi jam kânë,
„Me gji' nuse ksajt kèm rà,
„Ktyne mrizeve kèm pushue,
„Gjithmonë gjogat i kèm lodrue,
„Nên kto hije kèm kendue,
„Nder kto gurra jèm freskue,
„E kurrgjâ nu' na kà gjetë!
T' gjith p' r' i herë kan zdrypë prejë gjogash;
Kurrnji gjurmë pertej s' e bâjnë,
Jânë shkepë mrizeve e pushojnë,
Kânë nisë kangen e po kendojnë,
Kânë nisë lodren e po lodrojnë,
Kânë nisë gurrat e po i turbullojnë,
M' mezdrak shêjet mirë po i rrxojnë
Te lumët na per t' madhin Zot!
Kan krisë majet gjithkun pèr rreth,
Ká fishkllue fryma nder aha.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Pak ká ngiatë, fort shum s' ká ngiatë,
Qe kan dalë tri zana t' idhuna,
T' i kan ndeshun dhamët per dhamë,
T' tria qesin zjarm per gojet,
Fiëll kahë mrizet janë drejtue,
I bajnë krushqt si gurt e bjeshkës,
I bajnë gjogat si cûjt e rrahit,
Vetem nusja qi kà pshtue:
E kin kapë zânat per doret,
Fiëll të shpella e paskan çue:
N' kâmë me ndêjë kurr me pushue;
Po u gatue e u merr ujë.

Njat-herë ndië Gjeto-Bashe Muji:
Sà keq Mujit i kà rà!
E i kà hypë gjogut ne shpinë,
E kà mârrë bjeshken perpjetë,
Nder livadhe kùr kà dalë
Tridhet krushq t'ngrît i ká gjetë:
Tridhet agët ishin bâ gùr
Me gjith gjoga shperdà ashtit.
Sà fort Muja âsht ngushtue!
Gati mêç Muja kà dalë!
Aspak gjogun s'e ká ndalë:
Jeremiët e bjeshkës i kà mârrë
Jau lypë kronin zânave,
Jau lypë mrizet zânave;
Kurkund m'to nu' muejt m'u ndeshë.
Kùr kà hî fëll m' ashtë të bjeshkës,
Kurkû drita mos më u pa;

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR (2018)

Kurkû dielli mos me rà,
Aty gjê nji gurrë me ujë,
Ujë i kulluet si lodja e synit:
A nalë Muji me pushue,
Edhè gjogut m'i kà zdrypë.
Po e kundron ashten per rreth:
Kurkund rrugë pertej nuk kà.
Permbië ashtë ish shkam i gjallë,
Per nân-ashta te tânë rrëgallë.
Merrthye ahat degë me degë
Rrezes s' diellit shtek s'í lân,
Kà qitë Muji e kà thânë:
„Logu i zânave ktû do t' jèt!"
Gjogut ashten ja kà dhânë,
Per buzë kronit po rri pshtetë:
Zânat pret kùr t'vîn per ujë.
Tri dit plot kùr kan kalue,
Me i bulìr nji grue po vjen:
A bîndë Muji me vet-vedi:
„Zot, kjo grue ç'âsht në Jeremië?"
„Mirë se t' gjêjë!" Mujit i thotë —
„Mirë se vjen" — Muji i pergjegjë —
„Ç' do me e bâ, nuse, kta ujë?"
Muji nusen p'e pevetë.
„As vetë, djalë, nuk dië ka' e çoj!
„Kan ardhë krushqit veç me m' marrë,
„M' nji lamth t' bukur kùr keem dalë,
„Trì zâna t'idhta aty ki'n ndellë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

„A se ndeshem m' trevezë t' t y n e, [1])
„A se gjûmin agët ja xueren,
„Zoti e dì, — un gjâ nuk dië,
„Veç kan krisë mâjet e bjeshkve,
„Kaa fishkllue frima n' per ashtë,
„E jan dalë trië zâna t' idhta,
„Agët nder hie i kan hukatë,
„Gjogat ashtit i kan hukatë,
„Te tânë gur p' r' i herë janë ba,
„Mue te ba'ni i vet m' kan çue,
„Me gatue e me u mûshë ujë!" —
— „Ç' burrë kè dashtë, bì-o, me marrë?
„N' êmen burrit si i kan thanë?" —
„Jam dà babet, jam dà nanet,
„Jam dà motret, jam da vllaut,
„Per me marrë nji burrë kreshnik,
„M'êmën i thonë Gjeto-Bashe Muji!"
Aspak Muji nuk po qeshë!
„Po me e pà a thue e njef?"
Nusen prap Muji p' e pvetë.
„Un nuk kam e mjera si me e njoftë,
„Se me sy kurr s'e kam pá,
„Por si ç' kam ndie tuj kuvendë,
„Krejt po m' duke Gjeto-Bashe Muji!"
Sà t' madhe Muji paska qeshë!
„Paj njaj vetë, moj nuse jam,

---

1) Me shkelë sofren e zânëve kahë naen gurrave, âsht friga mâ e forta qi kà s h t e g t a r i, b a r i u e k a n o j ë t' maleve t' o n a, pse idhnohen zanat e i shitojnë. Prandej, kùr bân nder krojë, ja do të kuëllen, ja kndojnë e flasin, qi t' ndiejn zânat e t' tunden.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

„Se mjaft mirë besa m' kè njoftë.
„Por per n' kjosh ti grue fisit,
„Per nji fjalë a po m' ndigjon?"
„Pasha Zotin qi rri mbi hanë e diëll,
„Pasha t' lumin qi sundon tokë e qiell,
„E herë e vrán e herë e kthiëll,
„Gjith si t' m' thuesh, Mujë, t' kam ndigiue,
„Bash me e diejt se kryet m' shkurtohet!"
At-herë Muji e paska msue:
„Kùr t' shkojsh mrama ne konak,
„Ke me qitë e me i pvetë zanat:
„ — Pàshi mrizet kû mrizoni,
„ — At forcë ju kahë m'a kini? —"
—Forcèn mue a m'a kallxojnë?—
Mujin nusja p'e pevetë.
Sà mirë Muja po i pergjegjë:
„Kè me ba ti si t' 'soj vetë.
„Tash po merr dielli mas majesh,
„Tash po bjè hana nder aha,
„Tash po mlidhen si per natë
„N' dritë te hanës me ngranë te gurra.
„Kùr t' aviten zanat n' tryëz,
„Ti n'at bukë mos me u avitë,
„At-herë zan' vet kè m' ju dhimët,
„Kurr pà ty bukë s' kan me ngranë
„Qat-herë n' dijsh per me u kuvendë
„T' kan kallxue ku e kan forcèn!
„Pàsh ket buk! — zanve kè m' u thanë —
„Pashi majet, ku veroni,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

„Pashi mrizet, ku pushoni,
„Pashi gurrat, kû flladit'i!
„Tash sà dit qi jam mé ju,
„Forcèn t' uej pse s' m' a kallzoni?
„N'muejsh me pshtue pa t'n g a f i s ë [1]) zânat,
„Kurrkahë bève s' kan si u pshtojnë!
„E tu kroni Mujin nesër e gjê!"
Nusja muer ashten e féll,
Muji duel nder Lugje t' verdha.

Fiëll te zanat nusja a vojtë.
„Kû u vanove kshtû?" — po e pvesin, —
„Gjeta gurrat turbullue!"
Nusja zanave po u pergjegjë.
Kin shtrue buken e po hàn:
Kin shtrue pien e po pìn;
Nusja aspak n' trevezë s' po ulet:
Po u siëll ujë e po u then buk.
Zana e vogël p' e pevetë:
„Kûnë, ça kè qi s' po ha buk?
„A mos jè e ligë e s' don?"
„S' kam si ha, morí e mira e vogël!
„Se ata buk nuk âsht per mue,
„Forcèn t' uej pà m' a kallxue!
„Por nji bè jam tuej jau lshue:
„Un robinë, ju zana malit,
„Sà herë t' dueni guër me m' ba!
„Pashi majet, kû vallon,
„Pashi mrizet kû pushoni.

1) Me shtangue ndokend, kuj e hukat me ngrî.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

„Pashi gurrat, ku ujë pini,
„Me m' kallxue forcèn ku e kini?"
Fluturim janë çue ne kamë
Nuse zezen me e ngrafisun.
Ish kenë çue zana ma e vogla
Shpejt ndermjet u paska hî:
„Zoti të vrafët, moj zana e madhe!
„Se na nuses po i kallxojmë!
„Po kjo nè shka mund t' na bajnë?
„Pa ndigio, moj e bia e nirit!
— Ja sjellë nuses e po i thotë —
„Se na i kemi trí dhië t' egra,
„I kan brynat prej dukatit,
„Ata rrîn nder Lugje t' verdha,
„Kurkush n' dorë,nu' mund i shtje,
„Se me dalë kush me na i xanë
„Grimë forcêjet ne s' na jet!
Njat-herë nusja bukë kà ngranë.

Ká nisë drita me dá terrin,
Nusja niset me rá n' krue,
E tu kroni Mujin e ká gjetë.
T' madhe Muja e paska qeshë:
„A thue pshtove pa t' ngrafisë?"
„Pshtue kam, pse pshtoj s' kam pasë!
„Kot me to veç m' kè perplasë,
„Se nuk kè kurrshka me u ba:
„Se ata m' thánn:" kèm trí dhië t' egra,
„I kan brynat prejë dukatit,
„Madhojnë bashkë nder Lugje t' verdha,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NARIN BARLETI" SHKODER (2018)

„Askush n' dorë s' mundet me i shtî;
„Se me dalë kush qi me i xanë gjallë,
„T' tanë forceja u maron!" —
A sjellë Muja e po i thotë:
„Prap te zanat kee me shkue,
„Edhè hiq vesht mos me u ba,
„Shndosh e mirë Muji t' ka xjerrë,
„Me gjith agë qi m' kan shtangue!"
Po i hypë Muja gjogut m' shpinë,
Fiëll n' Jutbinë Muji ka shkue,
N' treg t' Jutbinës kùr ka ra,
Ja ka dhanë zanin Krahinës:
„Kushdo t' jèsh gjah'tar në treg,
„Merr langoj e mledh zagarë,
„Të tanë mrama i' shpië me m' ardhë,
„Do t'u nap me harë, me pië
„Per gjahë neser duem me hî!"
Shpejt janë mledhë treqind gjah' tarë,
Me shtatëqind e ma zagarë,
Me treqind e ma langoj,
Derën Mujit ja kan msy.
T' mirë konakun jau kà ba.
Kà nisë drita per me da,
Ka qitë Muji e u kà thanë:
„Pa ndigioni ju gjahëtarë!
„Gjallë me dorë dhiët dò t'i xanë!
„Mos gabo kush m' to me gjue
„Se po bat e m' i varrue,
„Kurrnja shndosh nuk kthen n' Jutbinë!"

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Muji para na u kâ prî,
N' lugje t' verdha paskan dalë.
Rrethojnë lugjet gjith per rreth,
Muji vetë mrendë paska hî
Me treqind e ma zagarë,
Me langoj e me gjah' tarë,
Shokët per rreth pritat kan xanë.
I kan bue tri dit e net;
Mas tri ditsh e mas tri netsh
Gjallë me dorë i paskan xanë.
E n' Jutbinë me to ka ra,
N' burgje t' veta i ka ndrye;
T' gjithve Muji dhanti u ka dhanë.
Forca zanat i ka lanë:
Ndiellin dhiët e nuk i gjejnë,
Fort po i lypin lugjeve,
Fort po u thrrasin qetave,
Kurkund zanin s' po jau ndiejn.
Ka qitë njana e paska thanë:
„Dhiët dikush ne na i ka xanë!"—
„Pa ndigjo, moj zana e shkamit!"
— Po i thotë nusja zanës ma t' madhe —
„Falë me shndet Muji t' ka çue:
„Per qat nuse qi m' kè marrë,
„P' r' ata krushq qi m' keni ndalë
„Dhiët e egra mos me i kerkue,
„Jau ka ndalë Muji per peng!"
Kur kan ndië zanat kto fjalë,
Kan marrë rrugen per Jutbinë,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Fiell n' derë t' Mujit paskan shkue:
„Pa a ti Mujë, ne dhiët na i xûne?"
„Po ûn vetë dhiët jau ko' xanë!
„Mrenda burgut lidhë jau kam!"
Ça i ka thanë Mujit zana e shkamit?
„Ndore teje! Gjeto-Bashe Muji!
„Do na preve n' votër t'ande,
„Do kto gja ne na i kè lshue,
„Se pa to s' kèm kû me u mytë!
„Po t'i bajmë krushqt si i kè pasë,
„Po jau napim gjogat n'dorë,
„Po t'a biëm nusen n'koçië!..."
Jau kputë Muji fjalen n' gojë:
„P'r ato krushq, qi ju po thoni,
„Kerkû' ngusht vedin s'e dië,
„As s' jam ngusht per nji baxhië,
„Se gjaej nuse per gji' vend!
„Por ket gjahë nu' muej me e lshue,
„Se kso gjaje kurr s' ko xanë!"
Kan nisë vajin e po vajtonë,
Kan nisë gjamen e po gjamojnë
Me ju dhimët gurit e drunit;
Aspak Muji s'po ngushtohet!
A shkepë shoqesh zana e vogël,
Tuj i shî lott me flokë të bardhit,
Doren Muji t' ja ka marrë,
Bes'n e Zotit ja ka dhanë:
„Gjith-kû t' kèsh nuse me marrë,
„Gjith kû t' kèsh baloz me prè,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

„Gjith sá herë t' delsh me çetue,
„Gjith-sa t' doni n'at log me lodrue,
„Gjith-sa t' doni n'at log me kendue,
„Gjith sa t'doni shêjin me e gjue,
„Ndalnju gurrave me u freskue,
„Ndalnju mrizeve me pushue,
„Bes'n e Zotit jem tuj t' dhanë,
„Kurrkujë gja nuk kèm me i thanë! —
Mujin fort e ká ngushtue:
Asht mendue, fort s'a mendue,
Fjal' n e mrame e paska folë:
„Zana jini e zana kjoshi!
„Besa besë, e fjala fjalë,
„Dhiet e egra u kjoshin falë!
— „Xiërjau dhiët, Halil, prejë burgut!" —
Muji djalit i ka than.
Dhiët prejë burgut kùr janë dalë,
Sa shpejt zanat ftyrë kan ndrrue!
I kan pa e s'i kan pa,
Janë ba hie e dalë ne bjeshkë.
Kùr kan dalë nder Lugje t' verdha,
Njerzt prejë gurit po i kerkojnë;
Kualt prejë cungut po i kerkojnë;
I bajnë krushqit si janë kênë,
Jau kthejnë gjokat si i ki'n pasë,
Jau v'ndojnë nusen m' nji kaçiè,
Vetë u prîën e i çojnë n' Jutbinë.
Kùr kan mrriejt në fushë t' Jutbinës,
Kan nisë vashat kangen-oo.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Kan nisë krushqit vallen-oo
Kan kersitun majet-oo,
Kahë kndojnë zanat shkam e - m' shkam:
„Zana jemi zana kjoshim!
„Besa besë, e fjala fjalë,
„Agë e nusë t' kjoshin falë!"
Zana e madhe kndon ne mal.
Zana e vogel kndon ne shkam
Dorë per dorë me zan'n e dytë:
„Zana jemi e zana kjoshim!
„Besa besë e fjala fjalë,
„Grueja grue e zana zanë,
„Zana diell e grueja hanë:
„Mjerë kush besë grues i ka xanë!"

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

Trashigime Thrako-ilirjane [1].

— **Rishtypja edhe e perkëthyemja jânë të ndalueme.** —

(Shkruen: A. S. K. Gjeçov, Franciskan).

Bèt, besimet e do doke tjera mas së cillash dishmohet vjetersija e kombit Shqyptàr.

Shum fjalë të hueja e emna gjinden në Shkrim të Shêjt, qi kan metë pa farë imtimit a të shtjellunit, per arsye qi nierzimi i atyne kavaljeteve e mêrrte vesht shkadomethanjen e tyne. Permenden shum êmna zotash e hyjnísh të rrêjshme e mndyrët me të cillat bîndoheshin aso heret, më nji edhe mundi i Parëthanësve në të rrekun per me jau kthye mênden e zêmren kahë Perendija i jetës — Me folë shqyp, ligjirimet e Parëthanësve iqi i bajshin atij popullit të Zotit, të mos hutoheshin mas hyjnish e hyjneshash të rrêjshme, nuk merren vesht se per çë hyjnì të rrejshme vrasin, e prandej po i njehim nja disa nder aso hyjnish të gentilve me imtim e shkadomethanëje të tyne.

1. Shkaf a nieri mî ftyrë të tokës, aj asht i tëhjekun prej natyret në bindje të nji të vetmit Hy, e per ket arsye edhe të gjitha ndiesit i rrin vjerrë per nji të vetmen e të madhnueshmen Hyjni, e cilla asht mjeti qi e ban nierin të lum. Porse, tuj kenë mendja e nierit si fluter, erdh

1) Kjo veper, e fillueme qysh në vjeten 19[illegible], nisi të botohet vetë parë në fletoren „Populli" qi në vjetë 1919 botohej në Shkoder. Na per me pasë veper e plotsueme, viera e së cillës âsht e madhe fort, po botojmë nji herë çka kie botue në fletore qi permëndem, per me mujtë mandej me vijue deri në të kryem të sajë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR (2013)

tuj u mrapshtue gojë mas gojet e brez mas brezit hutoj, e xu me u rrafgue si i lanun sysh, e tuj dredhue kapak-kapak, filloj edhe me u shmangë prej rruget kahë i rrjedhte fati mirë i jetës së ti, tuj u falun e tuj u perkulun herë nji sendit, herë nji tjetrit, e tuj majtun per Hý shkafdo kafshë: e prej se fmija e hutueme edhe e lanun n' terr prej etensh e gjyshash, nuk mrrîjshin ma në të njoftun të nji të vetmit Hy. — Pernjimend se nieri kje marrë mendç mas hyjnish e hyjneshash të rrejshme, asgjamengut, prej drojet, të mos të lete ndonji dyshim në zemer të vet kahë bindja e nderimi i Hyut të gjyshave, e prejë se i thote arrsyja se do t'ishte nji Hy qi sundon qiellen, token e gjithsin, mrrîne me bîndje të veçantë, me trajtue falëtore a me da ndonji vend më shej emnit të ti, per me e lutun, me e madhnue me dhanti e flî të faluna Atì të lumit, tuj i shkrue në ball të falëforeve ato fjalë: „Hyut të mshehët" ase Hyut qi aj s' mrrîjti me e njoftë 1) — Posë ksajë edhe mndyra e të falunit të Pegajve na e ban dishmi, masi ata të gjith sa herë faleshin a luteshin, pa ndryshim do të thojshin: „hyu e ju hyunesha sa të jeni", a se: „A ti o Hyu a ti o hyuneshë" 2) — Në liber të Jonës Parëthanës kallxohet se, kuer e pane detarët terbimin e detit, prej drojet të mos t'i kaperdîte vala, ju porositte Hyut të vet sejcilli, e pse drojshin të mos të ja hupshin bindjen Hyut të jetës, e shtyjshin edhe Jonen qi t'i lutej Hyut të vet edhe, e të mund të pshtojshin prejë vrrelleve të detit 3).

Së vonit, gadi krejt e pat lane mendja nierin e

1). Act. Apostol. XVIII. 23.: „Ignoto Deo

2). Cato, de R. R. Gellius, 11. 28. — Sive tu Deus, sive tu Dea."

3). Jona Proph., 1. 15.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

ngratë, e at grimë shisjet qi i pat metë, mishi e gjaku ja mrapshtoj e ja pat terratisë faret, e prandej nuk mrrite ma me i hovun ndiesit e zemres kahë Drita e pamarueme, kahë Sunduesi i gjithsis e prej kti verbimit, syt e ti rrishin të ngulun kah toka e rreth vedit, e shikjote me muejtë me ndeshë më ndo' i send a kafshë, e t' i delte me ja njitë nji emen hyunijet per me e lutun e me ju falun si hyut. Me sy të lshuemun kahë toka, nieri e vête n' oroe se sa të mira ishin prej sojet e tuj kujtue se toka prej fuqijet të vet i bajte kto nderë e i falte fatet e mira të jetës, u rrejtë e filloj me madhnue e me bindue ato sende e kafshë të kryeme prejë Fuqi-plotit, me i majtë per hyu e m' u perkulun n' bindje para tyne. Më ket mndyrë u hutuene Gentilët, e besimi i tyne u thadrue nder zemra të tyne në të majtun e në të njoftun per Hy, a gjasend qi u bajte ndèr, e qi u vjeftojte per kahë atifi i gjallnimit.

2. A gjindet kush në ket jetë qi s'i ka marrun vesht marrit e Egiptasve per kahë bindja e hyjnive të panjehuna? Porse, si thotë Ciceroni, ata Egiptas, të cilët na i qitshim mas shpinet, bindojshin e me fli e therore i madhnojshin ato kafshë prejë të cillave e kishin ndonji nderë; b. f. Diellin e Hanen, qi s' i kalon gja në shkelqim e drite e madhni; zjarmin e token, ujët, hapësin, si edhe tjera sende, të cillat ja sjellin nierit vjeftimin a gercnimin e jetës e t'afatit të ksajë, e qi mujshin me ja ligun orët. Pra, tuj mos kenë kushë nder të gjallët, i cilli s' din se madhnija e Hyut të jetës, të mirin e veqisë me dhanti e ndere, të keqin e ndeshkon mas punësh të bame, gjindt e hershem u mueren mendç, e shkakun e nderëve a të ndeshkimeve, me-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

ngimin e dorëdhanen, kujtuene e besuene se u vishin prej kafëshve të permenduna, e per ket arsye mrrine me i majtë per hyj e fuqin e Fuqi-plotit jau shkruene atyne. — Per posë ktyne dim edhe, se e thanëmja: „Lum i forti, mjerë i ligu“ kje qitë në punë porsa u kazmuene prej Parrizit të tokës Adami e Eva, edhe shkoj tuj marrë hov e tuj mrri n'at kamë, qi të mdhajve të botës u kje rritë mendja, e filluene me madhnue vedin para tyne qi i kishin nen sundim, e me i ngushtue qi t' u bishin në gjuj perpara e me ftyrë per dhe t' i bindojshin per hyj, e me kto msime të mrapshta rriteshin edhe fmit e tyne, e kshtu varg mas vargut. Kjo arësye qi e zemroj Dijetarin me thanë se, prej dhimet qi kishte prindja per fmi të hjekun jetet e prehnit të tyne prej deket mizore mun në lule të jetës, bajshin shemllesen e tyne — a prej gurit, a prej drunit — per me i pasun para sysh, e dorë mas dorë filluene me i bindue porsi nji shemell hyjnijet, tuj u vû detyrë nderi rrogtarve me u ra permys, e në ket mndyrë shkuene tuj u hutue popujt, e ky msim i shemtuem nguli rrajë nder zêmra të tyne [1]).

Dija, hollimi e madhnija e Egjiptasve në të vorruem të dekunve edhe sod e bindë boten. Ata s' shtijshin më dhe të dekunt, por i ndryjshin nder arkë ni dhe tuj i ndrequn trajti të madhnueshme mî ato arkë në të cilat pushojshin të dekunt, sidomos t'atyne nierave të mdhaj, të cillve u vendojshin per rrazë arkësh a shemllin e nji shtasës qi e kan pasë joshun per të gjallët a nji shej, i cilli e

1) Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tamquam Deum colere coepit; et constituit inter servos suos sacra e sacrificia. Deinde interveniente tempore, convalescente iniqua consuetudine, hic error tamquam lex custoditus est et Tyrannorum imperio colebantur figmenta. (Sapient. XIV. 15).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

gjasojte jetesen e tyne sa ishin nder të gjallët. Kto trajti me asi farë shêjesh maheshin në bindje të madhe prej atyne hutaçave; e aq hypshin në madhnì e në nderë ato vênde, qi i njihshin nder ma të pelqyemet e nder ma të zgjedhunat, ku mlidhej populli per me u lutun; e si kalojshin disa vjet, shemlli ase ftyra e tyne qi hîshin nder asi vorresh shkojte në harrim prej së papamjes, e ajo bindje, qi nji herë i diftohej atì qi hîte m'at arkë, tashti shndrrohej në bindje të shtasve, qi dukeshin si kaçuba mî, nder e brî vorresh, edhe mrrîjshin me i njehun nder hyjnì, tuj u ra para me ftyrë per dhè, tuj u kushtue aso kushtesh qi i perkasin nji Hyut të jetës, sikuerse na mson edhe natyra vetë.

3. Heret-heret i sbukurojshin vorret me shtylla, me trungj, me kamë guri e kso tjerash, e kto mnyrë e doke i kishin pasë edhe nierz të mirë, sikuerse na e ban dishmî Shkrimi Shêjt: Jakobi e pat da me shêj vorrin e Raheles. Malcorët e Mî-Shkodres i sbukurojnë vorret me rrasa e kryqa gurit, e, a mî rrasë qi e mlon vorrin a rreth kryqash i njeshin armët e fishektoret të xjerrne në gùr[1]).

Kto shêje a titulla quheshin „Matceva“ prej Hebrejsh, e prej Grekësh „Sele“, a se shtylla, trungj, kamë guri, pyramida a edhe gurë të mdhaj e të dhênun kater skepesh, e kta gurë kjene majtë per hyj prej nierzsh me të gjitha shêjet tjera.

Hyu i Syrasve ishte Dielli, i cili i shemllehej me Pyramida. Si t'a shofin Diellin tuj le e porsa t'i lshoje rrezet e para kahë lindja,

1) Erexitque Jakob titulum super sepulchrum ejus. Hic est titulus monumenti Rachel... (Ge-nesis, XXXV.20).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

Shqyptarët e maleve do të sjellin kryt më at anë, e, tuj soditë kahë lèn, bajnë kryq balli. „Venus“ ishte hyuneshë e Harapve, e cilla tfaqej me gùr të dhênun kater skepesh.

Tuj i vû n'oroe i Madhi i jetës të gjitha kto shêje, qi nieri i hutuem i majte per hyj, i vûni leçi popullit të vet të mos guxote kush me i ngulë a me trajtue nder vênde të tyne. [1])

Shpirti i territ, i cilli pat dashtë m'u ba krahas me të Lumin e jetës, ju ba krah nierit qi t'i pervarej Hyut të rruzullimit e t'u mrapshtote me majukë e me thêmer; nuk mujte me shikjue vedin aq të permysun e të shtypun, u rrekë me ba shokë. Per ket qellim, pikni parë, u hypi kaluer të mdhajve të jetës, tuj u helmue zêmrat me madhshtí e tuj e hutue vogjlìn me rrêna, e m'ket mnyrë ja çili shtekun vedit. Nierz të marr, per masi bijshin nen sundim të djallit, të dhunuem prej fajesh e mrapshtish, ky i ngerthejte edhe ma per mndèr nder thoj të pangîshem, tuj i ba me e qitë në harrim Atê, prej të cillit reshë e mira edhe urimi, e tfaqte vedin si nji hý, tuj jau mushë mênden me bindue e m'u perkulun para sêndeve e kafshve nen të cillat shtrukëj ky mnís i nierzimit, e kta hutaça ngjitshin turra-vrapthi me ra me ftyrë per dhè para gjitve e trungjve të djemnuem, tuj ja u kushtue në therore nderi të bijt e të bijat. Kshtû ankohej Parëfolsi i kuncruem kundra Judejve, të cillt, pa dije e pa dashtë me i ba dhunë Rerendìs së Madhnueshme, i bindojshin djement nen emen të Molohut.

1) „Nec titulos erigetis, nec insignem lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum. (Leviticus, I. 1.)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

Kanûni i Lekë Dukagjinit.

(Shkruen A. Shtjefni K. Gjeçov, Franciskan)

— Rishtypja e e perkëthyemja në gjûhë të hueja jânë të ndalueme fare. —

Moterzime në Kanú të Lekë Dukagjinit.

„Me vra e shoqja të shojën, prindja e kësaj bin në gjak. — Ka ndollë qi prindja e ka grî të bìn qi bâte ket shemtim.“ (Hylli i Dritës. Nr. VIII. vj. III. Gusht 1823. Krye i XIX & 653)

Prenda e Lazer Ndue Ndrecës prej Dushit të Pukës, martue me Marka Lekë Ndrecen në Doç-Gomsiqe në vjetë 1919 vrau të shojën. — U çuen kushrinija e burrit e deshten t' a vrasin Prenden; porse shokët e katundit të vramit e mueren me ndore Prenden e shëndoshë e mirë ja dorëzuen vllaut. Ky, porsa muer vesht punen, e grîni të motren per shemtim të bâm, kênsè per me ja prû nderen në vend mikut. — S h e m t i m m b i s h e m t i m! —

„Ata qi kan shtat e dhunë bashkë, po u vràn në punë të keqe, shkojën gjak hupës“. (Hylli i Dritës. Në. IX. vj. III. Shtatuer. 1922. Nye i XIII)

Nikolla i Sutit të Nikollë Ndrecës i Jakaj në Gomsiqe, vrau Prêndin e Ndocit të Frrok Docës prej Gomsiqjet e Prenden e Marka Ndrecës prej Kashnjetit — të shoqen e të kushrînit — psè i gjet bashkë në punë të ligë. — Të dy të vràm vojten gjak hupës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

„ Grueja me shtat të xanë âsht si maza e tamblit". Ndermjetës mund të jèt burrë a grue, djalë a vajëz a edhè Prifti". (Hylli i Dritës Nr. VI. vj. III. 1922 Qershuer. Krye XVII. Nye III §. 505).

Dy vetë ishin kênë tuj u fjalisë e permbasi i trashen fjalët u shkuen edhè duert mb' armë. — Nji grue me shtat të xanë ndolli aty n'at vàl të gjakut, e cilla — permbas doket të vendit — me të shpejtë u hîni ndermjet. — Këta dy vet të terbue e të verbue sysh s'e mueren ndore ndermjetësìn e grues; u dhàn zjarm pushkve, u gjuejten, porsè kurrnjena lagje s'u bâ dam. — Ja këthyen shpinen shoqi shojët edhè hiken, e grueja edhè shkoj në shpì të vet. — Së ngjati, e grueja e bâni fëmìn të dekun. Grùeja u kallxoj gjinës së shpìs se psè i shkoj dam fëmija, d. m. th. se vetem prej krizmes së pushkve t'a tynve dyve qi u gjuejten. — Tashti ngrêhen gjindja e shpìs së pushkve e u lypin arrësye atyne dyve. — E si nuk deshten me u ardhë n'arrësye, ashtû hîni puna në Pleq.

Mueren e dhanë Pleqt, porsè kurrkund mbë ta s'i bishin gjygjit e nuk dishin me i dhanë kanë punës. — Nji nder asì Pleqsh nder mâ të regjun nder gjygje e Pleqnì, u tha Pleqve të tjerë qi t'a merrshim mrapa. Pleqt ju gjegjne zânit. Ky u prîni e i çoj ke çerraniku i tamblit të nê neper ênë e me mazë të ngrîme e të paplasaritun kund. — Permbasi e pàn Pleqt mazen të paplasaritut e të lëmueme nder ênë, e mbylli çerranikun Plaku, edhè u shtrang sa me thanë prej çerranikut edhè i shprazi dy pështole flakë per flakë dybym. Ngàn të çerraniku e çilen edhè e gjeten mazen e tamblit krejt të plasaritun nder ênë. Atbotë foli Pla-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

ku qi u prîni Pleqve të tjerë te çerraniku: „Grueja me shtat të xanë, âsht si maza e tamblit“. — Hovi i krizmes së pushkve e ka trandë gruen si tamblin e e çerranikut e ka trishtue gruen, e prej atì trishtimit ka dekë fëmija në bark të s'amës. — Shkaktarët e dekës së fëmis kjèn ata dy vetë. — Të gjith Pleqt të tjerë e hangerne ket arrësye, edhè i mbëlodhen mendimet më nji, tuj i lanë në gjak ata dy vetë qi u gjuejten sa rrekej grueja me dà zjarmin.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODER (2018)

LAJME.

Rrokull botës.

Do të vêheshim, si kemi bâ deri më sod, me permledhë, e në të permledhun me paraqitë per shkurt gjêjen e pergjithtë; por çka, se gjêja ka ngurrue, s'po don me na paraqitë ndryshime, ase, mostjeter, nuk nep, si kishim me dishrue, shêj permirsimit, e edhe aty kû thehet ndonji ças monotonija e fjalës s t a t u s q u o, thehet vetem neper ndonji shkndi, neper ndonji viz gjakut, të gjitha shêje të cillat së të bâhet as me i mârrë para sŷsh, se me gjak e me zjarm âsht ngî, mâ, bota, e sot zemra kishte me na dishrue me i pa popujt kahë perpiqen vetem per pagjë, e, bane, Zot! Prandej, tuj i hikë, si me nevri, shvillimit e të të paraqitunit të gjêjes së pergjithtë, na po duem me u ndalë vetem në do êmna, emna qi tingllues neper botë, qi permledhin rreth vedit historî, qi diçka paraqesin, emna nierzsh, qi sot nuk jânë mâ.

L e n i n i, diktatori i Rusis bolshevike, diq pernjimend. E po thona pernjimênd pse, n'e kà lexuesi para sŷsh, nder fletë të „Hyllit" na kà ra disa heresh me prû, sidomos nder dy vjett e mrame, lajme të cillat herë e bijshin ket nieri tuj dekë, herë të lujtun mêndsh, herë gjith energi në pûnë.

Lenin. Emen i permendun prej botet, të thuesh, kû me të perbuzun e kû me entuzjazem, kû me mnderë e dispiet kû si në shêj bejlegu e kercnimi, pse aj kje qi jo veç në Rusi, po edhe jashtë, gjithkû mujt, ngrehi flamurin e pshtjellimit, pse aj dote revolucionin në botë, dote me perhapë gjithkahë idealet e veta komuniste, tuj mkamë mî rrenime të borgezis republikët sovjetiste, teas mndyret qi aj perdori në Rusi në vjetë 1917. Lufta per ket qellim kje e mndershme, e padâme; të msymet e furishme të bolshevizmit shpesh duelen ngallnyese prejse elementi kundershtâr gjindej i pa organizim e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

e i coptuem prej partish. U provue me çue ushtrì, por u pà se nuk ishte ajo mndyra me ndrydhë hidren bolshevike e me prû në mênd popujt e dejun prej fjalvet leniniste. Por kje nji hov edhe ky, sado qi nji nder mâ të mndershemt qi registron historija pse, në diq fizikisht në Kallnduer Lenini, moralisht per i dekun mund thirrej fort perparandej. Vetem kishim me dashtë me diejtë, masi po flasim per Leninin, se deri kû do të ndryshojë utopija prej njerit, qi deri dje ka qindrue diktator i Rusis e lên nji mndyrë sundimi, qi i kà bâ ball mâ se nji të mbytmes së mbrëtë e drejton edhe sot nji popull të madh fort. Me suguri mund thohet se, sado me t' eger t'a marrim pûnen e Leninit, qi ka perbuzë e dhunue tre emnat Fè, Atdhè e Familje, nieri kje në të në shkallë mâ të naltë se utopisti. Ndonji sênd na rrin njimênd prej tì, por a ka me pasë jetë? Nuk na e mêrr mendja. Të shofim si kan me vijue punët në Rusì mas deket të tì. Se kje nji rrenues, kta nuk mund e vên kush në dyshim. A kje edhe ndertues? Të shofim se çka do të na pergiegjet historija. Na kishim me thânë se jo.

Nji tjeter nieri qi, kohen para e mas lufte zotnoj me emen të vet gjithkahë, kje ish-kryetari i Shteteve të Basl luem e Woodrow Wilson, i cilli u shduk prej ftyret të ksajë tokë shkrî aq prej nji Ingatet qi e kishte mundue per dy vjet rresht, sa me metë asht e lkurë. Ky u kap në kulmin mâ të naltin të prestigjit e të popularitetit, zotnoj, per do kohë, mî gjith nierzt e mdhaj të Shteteve t' Europès, e mandej, tuj pasë bâ nji gabim, qi me u tlè e m' u perzì me ta, met i xânun në kurthë të ngatresave, t'epsheve e të dredhive gjithtaresh e i rà kshtû me pà, fort mâ pare se mund ja mêrrte mêndja, krejt të shdukne lumnìn e vet. Njaj të cilit popujt ju pershndeteshin porsi nji ngallnyesit, nderue si kryevàr prej qinda milion nierzsh, qi në të kishin pshtetë tzdajen e nji pagjës së ndershme, pat nji prendim fort të shpejtë, por, po desh tem me kênë të drejtë, nuk do të qesim mendjet entuziazmin e iluzjonin qi Wilsoni diejti me shkaktue me ato 14 pikat e veta aq në zâ, pse edhe n' i duel shpuet projekti kuer i mueri me u shtî në ve-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

prim, kta ndolli pse nieri ishte kênë mâ i vogel se idea e madhe, punë kjo qi do t'i kishte ndollë ç' do tjetrit. Në luftë t' epsheve nieri, edhe po shtîni në veprim nji vullndet drejtsijet kû të jet mâ i forti, jet i ndrydhun. Wilsonin e muejti mrapshtija e nierzvet, egoizmi i atyne qi kishin plaçkë per të dà, qi dojshin me sugurue fitimet e veta, si do qi kto t' ishin, e Willsonit, bota e rrêjtne në uzdajë të veta, ja la fajin jo veç per gabime qi aj kishte bâ, por edhe per gabime të huja. Por në diq ky nieri me dhimë në zêmer kahë pau vepren e vet të mârrne neper kâmë, e prandej edhe vedin të lânun si në njânen anë, qindron gjithnji idea e madhnueshme e tija, qi rrâjët e kthella të vetat i kà nder parime të padekshme të kristjanizmit. Ngallnimi i ksajë idè ka me u vertetue vetem at herë kuer nierzt kan me diejtë me bâ të vetat qortimet e kshillet e njasajë fuqì shpirtnore, qi thirret e âsht mâ e madhja mî botë: Kisha.

Ingilterrë. Çashtja e rrahun per nji javë rresht në Parlament mî mndyren se si me ju pergjegjë bisedës së fronit kje nji agonì per gabinetin e Baldwin-it, kundershtue prej liberalësh e laburistësh e lânë më quell prej konservatorësh, diku veç pse kta mendojshin se nuk ja viejte mundi me mprojtë nji të dekun. Edhe ândrra e nji koalicjonit ndermjet të konservatorve e liberalve u shduk, pse shumica e liberalve desht me provue brumin laburist. — Puntorija e udhëve të hekurta bâni nji hap fort të merzitshem shi kahë laburist nepeshin me gjith fuqì me mârrë qeverìn në dorë, tuj lânë në pûnen. Kjo veper kje nji nsim per qeverìn e rè. Edhe minatorët e tjerë shum gatohen per me veprue njashtû: puntorija bertet gjithkahë: mani fjalen qi keni dhânë, per ndryshej flasim na vetë.—Tuj e pasë mârrë laburistë qeverìn në dorë, politika nderkomtare kà mârrë si nji hije të zi e n' atmosferë diplomatike kà nisë me u ndî nji farë filladit. Ndoshta ngûtena per në po na nepet me thânë se të perpjekunat ndermjet të Shteteve t' Europës kan me u bâ disi mâ t' arthshme, por shêjet e mira sugurisht qi nuk mungojnë, nasi premier-i i Ingilterrës lypë per nji

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

kohë të vetme dy mbledhje nderkomtare, njanen per çashtjen e shperblimeve e tjetren per detyrë nderaleate. — Mac Donald kà krye me nji herë edhe nji pûnë tjeter: njofti de jure, pa vû kurrnji qyshke, qeverìn e Sovjetve.

Germanì. Vjet, e shi në fillim të Kallndorit ndollte pushtimi aq në zâ tash mâ i Ruhrit. Kanceljeri i atëhershem, Cuno diftoj se shperblimet pezulloheshin e çpalli kundershtimin pasiv. Gjyete të zapiueme, të ndeshuna, zorime ekonomike, civil të grîm, ndeshkime të randa, me mija vetësh qitë jashta vëndit, atentate gjithfarësh, proklamim i Renanjes në vedi nën mproje të generalave francez, trazim i popullit, luftime tjera e sot republika renane nuk bàn mâ as ket emen. Por po, se gjêja në Ruhr i dha shkas teper të randë Germanìs per kahë organizmi ekonomik. Marku rà per nen rublin e Rusìs, skami u shtue, trazimet u shumuene, zjarmi, në të cillin f yte bolshevizmi e pak edhe nacjonalizmi, xû me mârrë hapët, Cuno ja lshoj vendin kanceljeri Stresemann, Saksonja e kuq pat gjasë kryengritjeje komuniste Bavjera monarkike ngrehej kundra Berlinit, tuj shaktue lëvizjen Hitler-Ludendorff kundra Shtetit, qi duel shpuet per të shmangun të papritun të Kahr e von Loskow Stresemann proklamoj marimin e kundershtimit pasiv, por pà xierrë prej Francet çka pritte. Ju desht me u shmangë e në vênd të ti erdh Marx qi Stresemannit i la pui ei e perjashtme. U vûene n'oroe të perpjekuna drejt per drejt ndermjet Frances e Germanìs, por kahë Poincarè nuk dote me ishue kurrkund pê, gjithkushi pvette: çka do të bije vjeta 1924 per çashtjen e Ruhrit? Në ket çashtje Franca ka Ingilterren kundra e cilla me laburist në qeverì, ka me paraqitë edhe mâ kjarlas kundershtimin e vet, e Franca kà kundra edhe Amerikën e Italìn. — Në Palatinat, nëper të nzituna të nji parsìs qi mundohej me e shkputë Palatinatin prej trupit shtetnuer, u bâ gjak shum e met dekun me sa tjerë edhe kryeqeveritari Heinz. Kjo pûnë i dha rasë Ingilterrës me dalë mâ çiltas kundra Francet, pse Ingilterra dypi me bâ në Palatinat hetimet e nevojshme. Franca i erdh dizi ktì dishìr, por

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

tuj bâ ç'mos qi çashtja t'i lêhej në dorë komisjonit të naltë interaleat ase Z. Tirard it. Ingilterra nuk u kondendue me aq. — Pjestarët e dy Komiteteve ekspertash, qi do të shqyrtojshin se deri kû mund ishte Germanija e zoja me paçue e sa ishin kapitalet germane qi kishin dalë jashta vêndit, kahë mazimi i Frorit lane Berlinin e duelen në Paris, ka vijuene punen Vendimet mâ me randsì qi duket se kan me u mârrë, jânë: 1) Germanija nuk mund paguej, deri qi mos të sugurohet unitisimi e bashkimi i të gjitha pjesve të Shtetit; 2) me i dhanë Germanis nji uhâ 10 miljon marksh ar, tuj ia kalue gjysen Francës; 3) moratorja dy vjetsh, së pakut, qi i nepet Germanis, e si të kaloçë kjo, ajo do të zotnohet me pague në 61 vjetë sumen qi me kohë do të kapet në nji miljard e 250 miljon, per me mrrîjtë mâ vonë në nji miljard e gjysë.

Francë. Franca ka pranue pergjegjen qi do t'u nepte të paraqitunave të Germanis per Ruhr e per Renanje; ja çoj Belgjit per pelqim, e, tuj rà kto dy Shtete në godi, nota ju parashtrue qeverìs së Reich-ut. Disa të paraqituna u pranuene, disa tjera jo, e shi njato qi Germanija i lypte mâ fort. Nji të prishun ndermjet dy palve s'duket se kà gjasë, por shtypi mêrr shkas me polemizue. Nisë të ràmt e frankut të Francës e të Belgjit. Ky i parami mas pêsë vjetsh bâhet baras me lirë italjane. Në vjetë 1921 per 100 frank Belgjit lypshin 180 lira Italjet. Gati krejt njashtû vojt edhe halli i frankut të Francës. Franca duket fort e trazueme per të ràm të pares së vet, e bân ç'mos per me e pêngue, por gjithkush e din se sa pûnë e vshtirë âsht me caktue shkaqet e me i ndalë. Por rà edhe sterlina fort nen dollar e frank Svicere. Shkaku: qeverija në dorë të laburistve, të cillët s'dron shumë kush e s'ja kà uzdajen, por askush s'i dron mâ fort kûdej Maniken, si dron Franca, masi pritet se ky element kà me i zhânë shkas nji politikës së perjashtme, qi kà me kênë kundra drejtimit francez e kà me e shvillue ket program me energji. Ata qi flasin per ndrrime të forta per kahë e rrmakta në mjedis të Pallit, nuk e din vedin

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

per të sugurtë, pse zgjedhjet nder senatorë maruene tuj lânë nji status quo ante. E vertetë qi Senati ka nji njyre mâ radikale, por Poincaré i ka sjellë vedit nji votacjon të pa kurrkund shoq. Por prap, shef pûna pûnen, kà pasë thânë i moçmi.

Greqì. Gjêja politike në Greqi paraqet nji permirsim, sado qi krejt të lèt; por edhe ngatrresat janë mjaftë. E në ket pyllnaje ferrash e morrizash, Venizelos, si i zoti i pûnës qi âsht, ka nisë me shtî duert, si tuj dashtë me punue, por duket se nuk do të kèt nafakë. Partìt s'e kan kurrkund mênden me pajtue. Rousos kryetàr i republikajve liberal nuk pat si me formue gabinetin, pse, kompromete me republikaj, tuj u bashkue me ta në proklamimin e rrximit të dinastìs Glücksburg-Holstein. Ju dha mandati Generalit Danglis, qi t'formote aj gabinetin, por s'e muer, e kshtû Venizelos kje ngushtue me mârrë aj kryeministrìn. Dishirì i plebishitit shifet se shtonet gjithkund.

Bibljografì.

Para ktyne trìë vjetve i Perndritshmi e i Pernderueshmi Peshkop Theofan (Fan S. Noli) botote **Historìn e Skenderbeut,** nji liber i cilli nen ç'do pikpame, mund të thohet, se âsht nji visar fort i çmueshem i leteratyrës s'onë. Me gjith ktë auktorin perndritshem shkruete në parathânë të tij kto fjalë: „Qellimi im, kur shkrova këtë veper, ishte t'i ap popullit t'onë një historì të Skenderbeut dhe kjo libre duhet gjykuar kryesisht nga kjo pikpamje" do me thânë: si historì popullore.

Më tepër Fretent e Shqypnìs, të mirrë para sysh, se pa his-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2013)

torì të veten nuk jeton nji popull e se historija nuk shkruhet me hamende por me dokumenta, mbasì komi shqyptár nuk po kishte enè nji historì të veten, filluen me mbledhë folkloren komtare, e cilla, mbas mendimit të gjith dijetarve, zen vendin e parë nder studijime t' historìs s' njerzimit, edhè kshtû botuen të parin blê të kangve popullore, **„Visari Komtàr“** e vijojnë gjithnji në botim të **„Kanunit të Lekë Dukagjinit“** m' „Hyll të Dritës“.

Kuer, qe, sivjet nji farë z. Djevat Korçet po boton nji broshyrë nen titullin: **Tri pyetje nga jeta e Skenderbeut,** edhè vetë auktori e quen „veper shkencore“, e mâ teper shkruen neper fletore, „se Fretent e Shqipërìs në 600 vjet nuk kan botue as një libër historik që të mund të perkrahet me librin t'em“, (O. M. Nr. 14, v. 1924).

Nuk mund të m'a zânë kush besë, se sa gzimin pat zêmra e ême, kuer mora vesht per ket broshyrë të z. Djevat Korçës; pse, neper të — mbasì **Historìn e Skenderbeut** vetë auktori i ndritshem e quete historì popullore, e franciskâjt e Shqypnìs, me gjith sherbim qi kan mûjtë me i bâ perpilimit të historìs komtare neper botim të veprave sypripermendun, nëk janë mbajtë kurr, se kan shkrue **një liber historik** — neper broshyrë të z. Djevatit, po tham, komi do të kishte **vepren e parë shkencore** të veten: e kta në nji kohë, në të cillen trût e të gjith shkrimtarve shqyptarë, të thuesh, ethë me shtâsësì e gomarì, janë tuj pjellë do paçavra librash e fletoresh, qi, nji kilometer larg, me të qelbë me erë hallvet e bozet e çimçakezit teneqexhish e plehit ndallbanash. Por shka se trût e z. Djevatit, me giasë, po ishin nji brumit tjeter; pse mendja e tij — si vetë e dishmon në fletore të sypripermendun — jo mâ se në nji vjetë e gjysë studijimi e pune mrrîjti me pjellë një veper shkencore — veper shkencore, po, e jo pallavra — shka Fretent e Shqypnìs s' mûjten me perfitue aç në 600 vjet kohë. Shka do me thânë me pasë marrë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM BARLETI" SHKODËR (2018)

doktoratin në kohë lufte e me bajtë g j y s l y k ë t m' koder të hundësl... Nejse mâ, veç, si deshta me thânë, un u gzova fort, kuer mora vesht punen e ksajë v e p r ë s h k e n c o r e të z. Djevat Korçës, e lyp, kerko — si i vorfni copen — s' mbramit mûjta me e qitë në dorë, edhè me nji herë u vuna jo me e kndue, por me e perpîë, prej dishirit të madh qi kishe, me pà palè se si do t' ishte kjo e p a r a v e p e r s h k e n c o r e shqype. Edhè besa prà, pernjimend qi kjo po kishte pasë kênë n j ë v e p r ë s h k e n c o r e; pse, me gjith se mêndja e ême ndêj tuj u perçapë nji copë herë të madhe, s' mujt kursesi me perdîë at „shkencen" e kthellte qi atŷ mbrendë ishte strukë si kukuvacë në birë të murit: ajo „shkencë" m' siellej neper trû, si siellet në gojë nji zhangë mishit plak të pa ziem mirë.

Veç shka se tuj ndollë un nji dítë në Tiranë e tuj bisedue me dikë, qi, ndoshta, mund do t' ishte, po, ndonji farë konkurrentit i z. Djevat Korçës, por qi njiheri mûjte me njoftë fort mirë dredhît e intrigat e klikave të Tiranës, per shka u perket zyreve e zyrtarve shqyptarë e të pashqyptarë... edhè ky po merr e m' thotë, se v e p r e n s h k e n c o r e në fjalë s' po na e kishte shkrue zotnì Doktori i jonë, por nji Profesor i universitetit të Wienës, e se e vertetë qi ky vetë masandej ë kishte pasë perkthye shqyp, por se trajten e fundshme të ktij perkthimi ja kishte dhânë dikush tjeter ktû në Shqypnì. Sa per punë të gjûhës shqype, mundet me kênë qi v e p r a s h k e n c o r e âsht pershkue neper ujë të Shkuminit... pse un kishe me thanë, se nuk e kà m' vedi të gjith at zdram e lmashk qi m' shqype të Djevatit kà mûjtë me vû dikuer shkolla e Salonikut; por, per shka i perket kensis s' permbrendshme të vepers, un jam mendimit, se kte s' kà mûjtë m' e shterzye tjeter kush veç se „imperativi kategorik" i mendes s' Djevat Korçes, Doktorit të Filozofis e Dreitorit të Gimnazit të Shtetit te Fusha e Çelës në Skkoder. - Sado bihude me pasë kênë nji Profesor universitetit t' Europës, aj kurr nuk

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

do të kishte mrrîjtë me quejt **gabime trashanike** teorî e hypoteze dijetarësh të permendun, si nji Konstantin Jireçek e Nikolla Jorga, ashtû si i quen z. Djevati në broshyrë të vet: per kta duhej nji mentalitet balkanik byzantino — azjatik shqyptar — njaj mentalitet, po, qi thotë per vedi, se në „nje vit e gjymsë" kà krijue nji veper fort mâ të çmueshme se Fretent e Shqypnìs në 600 vjet.

Po; por, si ktheva prej Tiranet, tue pasë kenë vû un m'e skjyrtue broshyren pak si mâ me kujdes, per me mûjtë masandej me shkrue mbì të recenzjonin per „H. D.", pàsh edhè vetë, se prej nji gabimit Gramatike, qi z. Doktorit i kishte pasë rrshitë në kushtim (dedicace) të ksajë të pares veper shkencore, paterniteti i tij mbì broshyren vêhej pernjimend në dyshim — M'të paren faqe të ksajë broshyre titulli, si thaçë sypri, tingllon kso dore: **Tri Pvetje nga jeta e Skenderbeut,** prej Dr. Djevat Kortshës. M'të dyten faqe kushtimi âsht pershtrîë me kto fjalë: Gruas s'ême të dashtë — këto pak radhë — vepren e parë shkencore — të hartuar — në kohen e studimeve të mij në — Wien — **i a kushton-Autori** — Tashti, tue kênë se Autori, subjekti i predikatit **kushton,** gjinuet në vehtje të tretë, e objekti i lakuem i subjektit, Gruas s'ême, në vehtje të parë, gjithkush mendon në herë të parë, a se z. Doktori nuk âsht fati i Gruas, cilles i kushtohet libri, a se ky nuk âsht Autori i librit, qi i kushtohet Gruas. Ky âsht nji gabim Gramatike kaq trashanik — per mos me folë mbì at tjetrin: hartuar në kohen e studimeve të mij — qi mund t'a vên n'oroë ç'do zânës i shkollës fillore në Zdrale. Veç, po, ky gabim trashanik, tham un, do t'i ketë sterklatë prej pendet z. Doktorit, në habì të gzimit kè per të paren e herës ishte tuj shkrue fjalen auktor.

E vertetë qi ky gabim âsht aq trashanik sa m'e vû n'oroë, si thashë, edhè nji zânës shkollash fillore, jo mâ nji Doktor Filozofije, qi po na kishte diplomen me summa cum lau-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

de, (Cf. „Ora e Maleve“ l.c.) e se prandej ky gabim trashanik âsht, si me thânë, nji lapsus cala mi, me gjith kta, per shkak të ktij gabimi trashanik, e para veper shkencore e z. Djevat Korçës s'm'u duk gjâ tjeter veç se fjeshtë nji zhdrivillim temit shkolluer zansash univerzitetit, edhè prandej, sa per nji herë, e hodha m'sergjì.

Criticus.

Kan mrrîjtë në Drejtim t'onë:

1. Dajti. Fletore politike, letrare e ekonomike. Del dy herë në javë. Botohet në Shtypshkrojen „Tirana“, Tiranë e ka per drejtuer pergjegjës H. J. Dalliu.

2. Algjeber. Per shkollë gymnazike e tregtare, botue prej Etensh Jezuit në Shtypshkrojen e së Paperlyemes, Shkoder 1923. Çmimi i vepres: Ks. 3.

3. Deux dokuments sur le crime de Janina. Etat Albanais — Bureau de la Presse. Tirana, Octobre 1923.

4. Liber leximi per shkolla fillore të Shqypnìs. Pjesë e dytë, per vjeten e dytë shkollore. Shkoder, Shtypshkroja e së Paperlyemes 1924. Çmimi i librit: Ks. 1.50.

5. Bleta Shqypëtare e Thimi Mitkos. E pershkroj me shkroja shqype, e përktheu shqyp dhe e radhiti Dr. Gjergj Pekmezi, konsulli i Shqypërisë. Vjenë 1924. në Shtypëshkronjen e Rabeck-ut VIII Wickenburgasse 13.

6. Dokumenta historike per t'i sherbye historiës s'onë kombëtare. E boton Lef Nosi nji herë në muejt, Elbasan, Shtypshkronja Elbasani“, 1924.

7. Krymi i mndashit. Bibljoteka popullore shqyptare. Veper e botueme prej Etensh Jezuit. Blê I. Shkoder, Shtypshkroja e së Paperlyemes, 1924. Çmimi i librit: Ks. 0.50.

8. Libri i Vitit 1924 — Botim i posaçmë i „Gazetës së Korçës“ — Dhuratë Pajtimtarëve. Korçë, Libraria A. A. Vangjeli.

9. Bota. E perkohshme botue në Korçë. Bani pershtypje fort të keqe në gjith Shqypnìn e kishim nje dashtë qi mos t'i shifej kuej në dorë. Ndoshta tash na bien me kthye mi ket argument.

10. Ku vêmi? Fletore; del nji herë në javë, e drejton Salih Çeka. Botohet në Shtypshkrojen „Elbasani“, Elbasan. Pajtimi: 10 fr. ar per nji vjetë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)

Hylli i Dritës

del me 15 të setcillit muej.

Pajtimet e Dorshkrimet i drejtohen Drejtimit të së Perkohshmes —

— **„Hylli i Dritës“** — Shkoder, Rruga e Shën Andout **Nr. 14**

Çmimi i pajtimit:

Per Shkoder: Fr. ar 10. — Me postë: 11.

Nji Numer: Kr. 2.50

Gerant i gjegjshem: KOLË TOPALLI.

Me lëje të të Parve

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR (2018)

Kush nuk e kthen

ket Numer Kalinduer Fruer, dishmon se don me u njehë nder pajtimtarë. Per me e kthye nuk âsht nevoja per tjeter veç me shkrue mî syprinë fjalen KTHEHET Shkoder.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER (2018)